БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеи

1963 ч. ИЮЛЬ 17 СРЕДА № 168 (5572).

Өртээ 2 көп.

«Бистиң чуртта социализм бүрүнү-биле болгаш туюлунга чедир тиилээн, коммунизмниң кайгамчыктыг тудуун бедидир тудуп турарывыс амгы үеде бистиң партиявыс, бүгү совет улус болза марксизм-ленинизмниң улуг идеялары бүгү делегейге тиилээр дээрзиниң дугайында улам улуу-биле бүзүрелдиг».

(СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН).

ВЕНГР ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ БИСТИҢ ЧУРТТА

МОСКВА. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгрияның революсчу Ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң кежигүннери-биле СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың удуртукчуларының аразында июльдиң 11-де Кремльге беседа болган.

ЧУРУКТА: беседа болурунуң мурнуу чарыында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Узбекистанга чүректиң ханызындан ужуражыышкын

ТАШКЕНТ. Июль 14-те Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери Узбекистанның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чораан.

Аңаа болган чүректиң ханызындан найыралчы беседага СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Ш. Р. Рашидов, республиканың Министрлер чөвүлелиниң даргазы Курбанов болгаш албанның өске-даа кижилери киришкен.

(СЭТА).

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРГЕ «МААДЫР-ИЕ» ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВЫСКАНЫ

ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунун 1963 чылдың июль 15-те үндүрген Чарлыын ёзугаар Тыва АССР-ниң талазы-биле он болгаш оон-даа хөй уругларны төрөөн болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» деп орденни болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижиктерин тывысканнар болза:

1. **Донгак** Кенен Морзукайовна—Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунун ажылчыны.
2. **Иргит** Сыргытпай Шожаловна — Барыын-Хемчик районнуң Тээли суурда өг-буле өөзи.
3. **Кек** Кыргыс Чамзырыновна—Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурда өг-буле өөзи.
4. **Кончай** Сыгырта Чанзановна — Бии-Хем районнуң Хадын суурда өг-буле өөзи.
5. **Куулар** Бичен Чадановна — Өвүр районнуң «Кызыл-тук» колхозунун колхозчузу.
6. **Маажык** Тюлюш Сувановна—Улуг-Хем районнуң Булун-Терек суурда өг-буле өөзи.
7. **Монгуш** Борбак Сендижиковна—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.
8. **Монгуш** Сурун Лопсановна — Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.
9. **Монгуш** Эртине Чогуйовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.
10. **Самбайлык** Евгения Демчоковна—Тожу районнуң Азаста медпункт ажылчыны.
11. **Санчы** Севенмаа Дембиреловна — Шагаан-Арыг хоорайда өг-буле өөзи.
12. **Сат** Мындарый Доржуевна—Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң колхозчузу.
13. **Середар** Иимчик Кызыл-ооловна—Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң ажылчыны.
14. **Хуурак** Монгуш Сонамовна—Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң ажылчыны.
15. **Чагармаа** Чинчирмаа Дугуровна—Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу.
16. **Зренчин** Саар Чалбаевна—Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу.

(СЭТА).

„Лениннин улуг партиязы"

СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазы болгаш ниитилел эртемнериниң Академиязының ном үндүрер чери РСДРП-ниң үйнги съездизиниң алдан чылын таварыштыр **«Лениннин улуг партиязы»** деп чыындыны үндүрген.

Номда дараазында статьялар бар: **Б. Т. Багликовтуң** — «Россияга марксисчи партияны В. И. Лениннин тургусканы»; **И. Ф. Петровтуң** — «Ленинчи партия — Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң организакчызы болгаш сорук киирикчизи»; **В. Л. Игнатьевтиң** — «ССРЭ-ге социализмни тургузарының ленинчи планының амыдыралга боттанылгазы дээш СЭКП-ниң демиселиниң төөгүлүг дуржулгазы»; **Д. Ю. Бахшиевтиң** «Партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларының болгаш коллективтиг удуртулганың принципиниң катап тургузуушкуну база хөгжүлдези»; **Г. Е. Глезерманның** — «СЭКП-ниң программазы — эртемниг коммунизм теориязының хөгжүлдезинде чаа үе-чада» болгаш өске-даа.

Бодунун маадырлыг төөгүзүнүң янзы-бүрү үе-чадазында СЭКП-ниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын үстүнде алаанывыс ажылдарда чырыткан.

«Лениннин улуг партиязы» деп статьялар чыындызын И. Г. Рябцев (кол редактор), П. И. Котельников, Б. М. Морозов болгаш профессор В. М. Донской ниити редакторлаан.

(СЭТА).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНДЕ

Хүннүң чугула айтырыы

Тес-Хем парткомнуң бюрозу дүжүт ажаалдазының кол техниказы комбайннар септелгезинин районда чоруп турарының дугайында «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Самагалдай салбырының даргазы эш Дмитриевтиң илеткелин чугаалажып көрген. Июль 30-де байдал-биле алырга, районда бар турар 24 комбайннарның чүгле ийизи-ле септеттинген («Тес-Хем» совхозта) боон турар. Өске ажыл-агыйлар амга чедир комбайннарны септээринче эгелеп кирер түржүк, ону бодавайн-даа турар.

Районнуң ажыл-агыйлары «Сельхозтехника» каттыжыышкынының салбырының девискээринде 13 комбайннарны септээри-биле тургузуп хаан-даа болза, оларның септелгезин кылыр чангыс-даа механизаторну чорутпаанныр, а «Сельхозтехниканың» салбыры боттарында септекчи кадрлары четпес болганы-биле комбайннар аная-ла турып бергеннер.

Дүжүт ажаалдазынга чедир бүдүн чартык ай хире үе арткан турда, ажыл-агыйларның удуртукчулары комбайннарны өй-шаанда септеп алырынче кичээнгей салбайн турарын парткомнуң бюрозу шынгыызы-биле буруу шапкан.

Дүжүт ажаалдазының кол техниказы болур комбайннар септелгезинге механизаторларны доп-дораан үзүп чорударын парткомнуң бюрозу ажыл-агыйларның удуртукчуларынга даасканы.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

КЫЗЫЛ-ЧЫРАА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхозтуң Сесегеде 3 трактор агрегады сиген кезилдезинче кирген. Баштайгы хүннерде кестинген 40 ажыг гектарның сигенин тускай звенолар бөлүп эгелээн.

Ниитинин малынга чегчир, эки хоолулуг чемни белеткеп алырынче кол кичээнгейни угландырбышаан, бригадаларны, звеноларны бүгү черлерде организастап турар. Көк-Тереште 15 кижи хол кадыырлыг эгелээн. Хой ажылының бирги болгаш үшкү бригадаларындан 20—20 кижи үнген.

Кыжын чаңгыс кужак-даа сиген үнелиг. Машинага кестинер калбак шөлдерниң тайыс сигенинче көрүп олурбайн, алаактарның, буга шаларының болгаш кыштагларның эки үнүштерин чемгир үеде дүрген ажаап алыр.

Көк-Чыраның шөлдеринде

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери малга сиген белеткелин түлүктеп эгелээн. Ниитизи-биле 9 машина кошкан 3 трактор соксаал чок улажып турар, а 3 аът машиналыг звенону шилип кезеринде киирген.

Баштайгы хүннерде 170 гектарның сигени кестинген. Кезер звенолардан бөлүкчүлер база хожудавайн турар. Бо хүннерде 530 центнерни бөлген, Көк-Чыраның шөлдеринде ногаан сараттар улажып эгелээн.

Мал чеми белеткеп турар бригаданың төвүнде ниити чемненилгени организастаан, хана солун көргүзүг самбыразы үнүп эгелээн. Чарыштың бирги черинде Б. Хемер-оолдуң звенозу. Тракторист Б. Дава, машинистер Кызыл-оол, Маажык, Шаравин ышкаш мурнакчылар хөй.

ЧАҢГЫС ҮН-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

* * *

Кол эчис сорулга—бүгү делегейге тайбың

Партия организацияларынга Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын ак-сеткилдиг чаңгыс-даа кижи херекке албайн барып шыдавас.

Акы-дүнма партиялар-биле боттарының идеологтуг маргылдааларын күрүнелер аразының харылзаалары-ның талазынче шилчидип турар апарган Кыдаттың Компартиязының удуртукчуларының хөделиишкиннери

Бистиң партиявыста — шын угланыышкын

МОСКВА. (СЭТА-ның корр). Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң ажык чазаазы-биле найысылалдың дээди өөредилге черлериниң профессорлары болгаш башкылары ханы кичээнгей-биле таныжып турар. Тайбың болгаш улустарның найыралы дээш, империализмге удур демиселге акы-дүнма партияларның, бүгү ажылчы чоннарның чаңгыс эвин быжыглаар дээн Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чүткүлү оларга, коммунистиг ниитилелдиң аныяк тургузукчуларының кижизидикчилеринге кызыгаар чок эргим.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага Москваның геология-шинчилел институдунуң доцентизи В. А. Галюк мынча дээн:

— Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының бистиң партиявыс-биле болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар-биле маргылдаазы биске шынгыы дүвүрээзинни болдуруп турар. Кыдат—коммунистиг идеаларны боттандырары дээш демиселге бистиң шынчы болгаш бердинген өөнүүвүс дээрзинге бистер, совет кижилер, кажан-даа чигзинмейн турганывыстың уламындан ол чорук биске кончуг хараданчыг болуп турар-дыр.

Марксисчи-ленинчи өөредигни «шинтпирлиг реформалаарының» алдагдалыг оруунда турушкан кыдат коммунистериниң туружун СЭКП ТК-ның ажык чагаазында шинтпирлии-биле болгаш принципиалдыы-биле бруу шаап турар.

СЭКП ТК-зы бистиң бүгү партиявыстың тура-соруун илереткен. Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының хөделиишкиннери, бистиң ленинчи партиявысче оон үндезин барымдаа чок, нүүл-мегелиг халдаашкыннары бистин улустарывыстың найыралынга болгаш сырый каттыжыышкынынга дөгүмүг болбас дээрзинге бистер бүзүрээр бис. Бистер быжыы-биле болгаш шинтпирлии-биле мынча деп чугаалап тур бис: СЭКП ТК-ның угланыышкыны—марксизм-ленинизмниң шын бруу ол.

* *

Күжүвүс чаңгыс эпте

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ажык чагаазын мен кичээнгейлиг номчуп көрдүм. Мен-даа, мээн калы ажылдап турар эштерим-даа ол шынныг документиниң адаанга адыысты салып тур бис. Бис ону бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрүп тур бис. Бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың удуртукчулары болгаш Н. С. Хрущев боду кыдат эштерге оларның алдагдалдарын шак ынчаар шыдамыы-биле угаазылалдыы-биле, шынныы-биле тайылбырлап, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви улам-на быжыг болзун дээш бүгү хемчегларни ап турары кончуг шын-дыр.

ККП ТК-ның июнь 14-теги чагаазы-биле база-ла таныштым, ынчангаш база-ла дорту-биле, чоннуң өзүү-биле чугаалап көрейн: Кыдаттың Компартиязының удуртулгазында эштер өске угже углап турар-дыр силер. Империалистер-биле демиселге биске чаңгыс эп херек, а силер ол чаңгыс эпти үрээрин ораладаып турар-дыр силер. Бис тайбыңны күзеп турар бис, а силер тайбың дээш демиселди кошкадып турар-дыр силер. Боданып көрүңер! Кажан-даа мегелевес, чоннуң үнүн дыңнаңар. Бистиң күжүвүс—чаңгыс эпте дээрзин сактып алынар.

К. ПЕТУХОВА.

Социалистиг Күш-ажылдың ийи тапкыр Маадыры.

Ижевск суур.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиннің мурнакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун

Ч А Р Л Ы Ы

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге идепкейлиг киржилгези болгаш бедик бүдүрүкчүлүг көргүзүглерни чедип алганы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаары болза:

1. **Белоусов** Степан Саватеевич — «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң комплексилиг бригадазының бригадири.
2. **Ефименко** Мария Архиповна — Кызылдың электростанциязының ажылчыны.
3. **Ондар** Хунажик Комбуевич — Кызылдың пассажирлер автотранспорт конторазының чолаачызы.
4. **Сапогов** Василий Данилович — Кызылдың пассажирлер автотранспорт конторазының чолаачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 11.

Эш К. О. Ооржакка Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун

Ч А Р Л Ы Ы

Тыва АССР-ниң автомобиль транспортун хөгжүдер талазы-биле ачыхавыяазы дээш Кызылдың № 7 АТК-ының чолаачызы Карашак Ольгульчик **Ооржакка Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы** деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 11.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ ЧОРУП ТУР

Улуг-Хем районнуң партия-күрүне контроль комитединиң чер-черде дузалажыр бөлүктериниң составында 200 ажыг коммунистер, комсомолчулар, ажылчыннар, колхозчулар болгаш улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглери киржип турар. Оларның киржилгези-биле эрткен кыска үениң иштинде районнуң партия-күрүне контроль комитеди чамдык ажылдарны кылып, ылангыя садыг, столовая ажылдары, часкы тарылганы канчаар эрттирип, техниканы канчаар ажыглап турары, дүк кыргылдазының канчаар организастаттынганы дээш, оон-даа өске айтырыгларны сонуургап көрген. Бо талазы-биле комитеттиң, оон дузалаар бөлүктериниң кежигүннери чүгле боттары хөделип келген эвес, аңаа партия, совет болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының активтерин, көдээ интеллигенцияны калбаа-биле киириштиргеннер.

Илереттинген четпестерни чайдадыр дугайында шинтпирлиг хемчегларни ап, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның талазы-биле буруулуг кижилерни материалдыг харыысалгага киргилээн.

Часкы тарылга үезинде техниканын ажыглалының болгаш камгалалының талазы-биле «Найырал» совхозка кылган хыналдадан ол совхозтуң Шаңчы, Аймыырлыг, Терезин бригадаларынга 6 андазыннарны, 8 сеялкаларны, бир трактор тележказын болгаш өске-даа үүрмек чепсек-херекселдерни ажыглаг, хайгаарал чокка чер санай октагылацканы илерээн. Бо дугайында харыысалга чок болганы дээш кол инженер И. И. Шварниковту ай шалынының хемчээли-биле штрафтаан. Үрбүн салбырынга 54 тонна картошка үрелген дугайында салбырның огород бригадазының бригадири Шикпер-оолду прокурорга дужааган, а агроном Лобаченкону бүдүн чартык айның шалынының хемчээли-биле штрафтаан. Совхоз директору Доржуудай биле кол агроном Хвостов оларга база хемчег хүлээткен.

Шагаан-Арыг хоорайның школаларында бүдүрүлге мастерскаларының бүдүрген продукциязын чиик өртекке садыглап азы чамдык башкылар халас чыгыы ап турарының фактылары хыналда үезинде илерээн. № 2 школаның директору эш Бапый-оол канцеляр столу-биле чымчак сандай алгаш 26 рубль 60 көпеекти чедир төдевээн. № 2 школаның башкызы В. Попова 100 рубль өртектиг хеп шкавы алгаш, чүгле материалының өртээ дээш мастер Некрасовка 10 рубль берип каан. Ол-ла школаның башкылары Ленкова, Попович, Кубанова, Хусматулина болгаш өскелериниң-даа мастерскаядан өртээн төдевейн алган эт-херексели 398 рубль түннуг болуп турар. Бо дугайында школалар директорлары Бапый-оол, Мареева болгаш районо эргелекчизи Шаная оларга шыгыы хемчег хүлээткеш, өртээ төлеттинмээн кылыгларны комиссияның доктаатканын өзугаар алган башкылардан төледирин негевишаан, моон соңгаар мастерскаяга кылдынган түүлдерни садыг четкизин дамчыштыр садыглаарын дааскан.

Банкыга тускай сан ажыдып, аңаа кирген акшаны чөп ажыглаар дугайында Министрлер Чөвүлелиниң 1956 чылдың апрель 10-да үндүрген № 133 доктаалын район школаларының чаңгызының-даа күүсетпейн турары ол-ла хыналдадан илерээн. Райсан килдизинин эргелекчизи эш Даньков бо дугайында контрольдавайн келген.

Садыг шугумунда ажылдакчыларның аразында шынчы эвес, садып алыкчылар мегелээр кижилер ам-даа бар боон турар. «Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырында садыг эргелекчизи Петрова 16 рубль 83 көпеек өртектиг хөйленни 18 рубль 36 көпеекке, 27 рубль 54 көпеек өртектиг туфльди 30 рубль 80 көпеекке садыглап турганын ында дузалаар бөлүктүң кежигүнү эш Промоховага баштаткан комиссия илереткен. Хоорайда № 4 магазинниң эргелекчизи Сивкова 42 көпеектин шак баан 82 көпеекке садыглап турган. Бо дугайында Сивкова биле Петрованы шынгыы доңгуткаш, ажылынга сагындырыг-биле артырып каан. Ындыг фактыларны Эйлиг-Хемде эш Биче-оолга, Чаа-Хөлде эш Евтивьевке баштаткан бөлүктер кежигүннери илередип эккелгенин комитетке көрген.

Райпо баштаар чери кадрлар шилип алырының айтырыын чугулага көрбейн турарындан мындыг фактылар бар болуп турар. Моон мурнунда садыг шугумунга ажылдап турган тудагдал, самчыгдалдарны болдуруп турган Чанчып, Уйнук-Көк, С. Ламажап, Сарыг Донгак, Н. Слукина, О. Клонтай, И. Колоткина оларны ам-даа садыг ажылында ажылдатпышаан. Ол ышкаш Чаа-Хөл рабкоову энир чылын Кызыл-Даг садыынга турган 1237 рубль тудагдалдыг болган Моховту база катап садыг ажылында хүлээп алган. Бо фактыларны комитетке чугаалажып көргеш август 1-ге чедир самчыгдакчыларны садыг шугумундан арыглап үндүрерин райпо даргазы эш Ангырбанга, рабкооп даргазы эш Потылицынга хүлээткен.

Чоокта чаа «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбыры-биле колхоз, совхозтарның аразында санажылганың канчаар боттанып турарын хынап көрген бис. «Улуг-Хая» совхоз (директору эш Моисеев, бухгалтери эш Маслов) сөөлгү үш чылдарның дургузунда «Сельхозтехника» салбыры-биле санажылга үчүдүнүн шын, мегезин чаңгыс-даа хынап көрбээни илерээн. Оон түннелинде септелге кылганы дээш 1178 рубльди артыкка төлээн. Ол ышкаш «Чодураа» колхоз 500, «Күш-ажылдың хостуу» 160, Жданов аттыг колхоз 210, «Х Улуг хурал» 80 рубльди артыкка төлээннер. Септелге кылганы дээш «Сельхозтехника» салбыры 2129 рубльди тус-тус ажыл-агыйлардан ажыр төлеп алган.

Артыкка алган түннүң хамаарышкан ажыл-агыйларга 10 хонук хуусаа иштинде дедир эгидип бөөр дугайында «Сельхозтехника» салбырынга комитет сүмелээн.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга ниитиниң контролюн боттандырар болгаш аңаа массаларны калбаа-биле киириштирери бүгү чоннуң өнүүзүн карак өгу-дег камгалап, ону шалыкын өстүрүп, хөгжүдеринге чугула улуг күш болуп турар деп үвени бис бодувустун кыска үеде кылган ажылывыстың дуржулгазындан көрдүвүс.

Ажыл-агыйның өөлчеглиг сорулгаларын шалыпкын күүседиринге дузалажып, мегечилерге, самчыгдакчыларга болгаш өске-даа өзажоктарга удур демисежири-биле комитет бодунуң амыр-соксаал чок ажылын улам күштелдирер.

С. БУЯНДЫ,

партия-күрүне контролюнун район комитединиң даргазы.

Мурнакчы дуржулганы нептередир

* * *

БОТТАРЫ-БИЛЕ БАРГАШ...

ШИИТПИР КҮҮСЕТТИНГЕН

Улуг-Хем парткомунун шиитпирин ёзугаар районнун кёдээ ажыл-агыйының бёлүк ажылдакчылары Танды районнун «Элегес» совхозунун, дуржулга станциязының болгаш «Революцияның чалбыыжы» колхозунун ажыл-херектери-биле таныжып чорааннар. Ынчангаш олар парткомнун шиитпирин күүсеткен. Ол ажыл-агыйларда бар дуржулгаларны олар боттары-биле таныжып, караа-биле көрүп чорааны дыка ажыктыг.

ХАДЫҢ-АКСЫ ФЕРМАДА

Дуржулга станциязының ол сүт-бараан фермазынга барган бис. Саанчылар инектерни электри саалданың аргазы-биле саап турар болду. С. Ооржак дээре саанчыларның бирээзи дээрзин ферма эргелекчизи А. Спирин биске чугаалады. Ол саанчы биске ужурашкан мынча дээн:

— 1952 чылдың чазынындан эгелээш, амга чедир саанчылап келген мен. Сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле социалистиг хүлээлгевис бар. Кайда-даа саанчыларның сорулгазы чаңгыс — хөй сүттү бүдүрери, хүлээлгезин доддур болгаш ажыр күүседири. Моон мурнунда инектерни электри-биле саап турдум, ам 20 аныяк инекти ход-биле саап тура, чоорту «ёлочкага» (инектерни бёлүктеп саар механизастаттынган шелүгешке) саар кылдыр өөредип чаңчыктырар мен. Электри саалдага инектерни өөретпишаан, оларның чемгерилгезин, одарладыышкынын, суггарылгазын эки организастаан тудум-на сүт саалдазы көвүдээр-дир. «Ёлочканың» ажык-дузазын кижи чугаалап ханмас.

Хадың-Аксы ферма механизастаттынган. Ында сүттүң соодулга чери база тургустунган. Фермаңың сууру өзүп, чаа тудуглар немежип, ында кызыл булуну, яслини кылыш турар. Оон ажылдакчылары чугайлаттынган, электри чырыткылыг бажыңнарда чурттап турар. Саанчы Р. Оюн 5 айлар дургузунда бодунга бижыглаттынган инектерден 4769 кг сүттү саап алган. Саанчылар Т. Монгуш, А. Оюн база оон тудак чок сүт саалдазын чедип алган. Оларның күш-ажылчы чедиишкиннерин көскү кылдыр бижээш, ханада аскан.

БЫЗААЛАРНЫ ЧАГЫШТЫРЫП ДОРУКТУРАРЫ

Ол ферманың бызаа ажаакчызы Т. Копошко инектерге бызааларны чагыштырып эмзирер талазы-биле дуржулгалыг.

Салдынган айтырыгларга оон харыылааны мындыг:

— Силерде ам каш бызаа барыл?

— 45 бызаа.

— Инектиң саны кажыл?

— Бо кажаада турар 35 инек бо.

Бызаалар турар кажааның аскы ажыттына берди. Бызаалар үнеринче оралдашпас харын дыштанып чыткылаар. Бызаа ажаакчызы оларны сүрүн үндүрүптерге, бир инекти 3—4-даа бызаа эме бээр, инек боду ону өскелевес болган. Бир бызаа бичии өөн чоруй, база бир инекти эме бээрди...

Инек бүрүзүнге түс-түс бызааларны быжыглавайн турарын оон дуржулгазындан көрдүвүс. Бызааларны хүлээп албайн баар инектерни буттарын дужан тургаш, оларга чагыштырып эмзирип, чаңчыктырып турар. Бызаа чагыштырар инектер хоолулуг болгаш концентраттыг чемнер-биле хандыртынган. Чагыштырып эмзирер бызааларны ийи ай хуусаада ажаагаш, оон соонда тускай ажаалга бёлүүнче шилчидер. Бызааларны чагыштырып доруктурар арганы ажыглааны дуржулга станциязынга ажык-дузалыг. Ол чорук анаа хөй немелде эттидаа, сүттү-даа бээр. Бызааларны чагыштырып азырап эгелээнден соңгаар бызаа бүрүзүнге хонукта дензи немелдези 600— 650 грамм чедип турар апарган, а эш Копошко бир бызааның-на хонукта дензи немелдезин оон-даа бедик болдурарынче кичээнгейни салган.

ХАВАН АЖЫЛЫ — ЭЗТ БҮДҮРЕРИНИҢ КУРЛАВЫРЫ

«Революцияның чалбыыжы» колхозтун баштаар чери, партия организациязы хаван ажылын хөгжүдериниң мурнакчы аргаларын ажыглап келген. Ынчангаш колхоз бо чыл дургузунда күрүнеге эзт садар хүлээлгезиниң 50 хуузун хаван эзДинден киирер деп сорулганы салган.

Хаван эздин бүдүрерин улам көвүдедир сорулга-биле артель хаван фермазын механизастаан. Колхозчу тудугжулар эрткен чылын 2500 баш хаван кирер улуг кажааны тудуп доосказ, ажыглалда киирген. Ону механизастап кылырынга колхозчулар чаа эрганы ажыглаан.

Анаа бис чеде берген үевисте 300 хаванны колхоз семиртилгеде ажаап турар болду. Мында бүгү ажылдар — чемни үүредири, хайындырары, сөөртүү, үлеп бээри, аптап арыглаашкын ажылы — шупту-ла механизастаттынган. Ол-ла бүгү ажылды эш Турновцев чаасказ башкарып турар. Белеткеттинген чем транспортёр-биле чоруп, чемгерилге саваларынче дески үлеттинип турар. Хоюттунган чем хоолайлар дамчып, чемгерилге саваларынга куттунар. Автомат ёзугаар ол ынчаар кылдына бээр.

— Бир эвес механизация кылынмаан болза маңаа каш кижи ажылдаарыл? — деп айтырдым.

— Анаа 6 колхозчуну ажылдадыр апаар — деп, колхоз даргазы эш Гутков допчу харыылады.

Хаваннарны чемгерип, ажаап хайгааарыынче механизацияны хөлдлирип башкарарынга үүгле чаңгыс кижи ажылдап, четчип турар. Бо дээрге холдун күш-ажылы механизастаттынган ажыл-биле солуттунганы ол, ынчангаш хаван эздин бүдүрерин көвүдедиринге, оон бот-үнезин чиигедиринге улуг ужур-дузалыг. Ол улуг кажааны тудуп доозарынга колхоз 41.000 рубльди чарыгдаан. Бир эвес эки оран-суур чок болза, кышкы үеде семиртилге чедиишкинниг болбас. Локомобильдиң одалгазынга хөмүр даш, ыяш оттулбайн, солярканы ажыглааны улуг кампалгалыг болган.

ХОЙЖУ БРИГАДАДА ЧАА КАЖАА

«Элегес» совхозта партия организациязының секретары эш Рыжов бистерни эдертип алгаш Талда хойжу бригаданың төп турлаанга чедире бергеш, ында чаа тудуп турар улуг хөй кажаазын биске көргүскен. Оон ханазын тудугжулар даш-биле салган, фундаментизин черде 70 — 80 сантиметр кылдыр салган. Ийи узун кажааның үстүкү талазында тудуштурган кезээнде малдың чаш төлүн хүлээп алыр, ажаап доруктурар кажааны кылган. Ол кажааны серилеп кылган болгаш оон кырында шил-биле дуглаар черни база кылган болду. Оон иштики бир азында хойну тарыш боозадырынга ажыглаар өрээлди таарыштыр туткан. Хойжу бригада анаа ол участокка тургустунар, долгандыр тарылга шелдүг, шээр малдың одарынга таарышкан чер болган.

Чурттакчыларны-даа, малдыдаа суг-биле хандырар насостуг сордурар кудук кылдынган. Столовая, чунар бажың база бар. Бригаданың суурунда хойжу Ч. Чалбааның чурттап олурар бажыңы чугайлыг, шалазы дозулуг, плита-печкалыг болгаш оон иштиниң арыг-шевери, культурлуу черле каракка көскү болгаш өөрүнчүг.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик районнун «Большевик» колхозунун хойжузу Ооржак Дамдың-оол төрүүр чүс баш хой бүрүзүнден 98 хураганны бүрүн камгалап алган.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Тээлинин херээженнеринде

Барын-Хемчик районнун улуг ажыл-агыйларының бирээзи «Тээли» совхозтун төвүнде ажыл-ишчилериниң чартык кезии херээженнер. Оларның эвээш эвес кезии совхоз бүдүрүлгезиниң чугула участоктарынга болгаш улус өөредилгезиниң, культура-чырыдыышкынның база кадык камгалалының ажылынга идепкейлиг киришпишаан, коммунизм тургузуушкунунун херээнге боттарының улуг-хуузун шыдаар-ла шаа-биле киириш турар.

Бистиң ажылчы херээженнеривистиң аразында күш-ажылга дадыккан, амыдыралчы байлак дуржулгалыг, хөй уругларны үлегерлии-биле кижизидип доруктурган «Маадыр иелер»: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кандан Үрүле болгаш Окрай-оол Седип, Серен-Шимит Чылбак-кара дээн ышкаш кайгамчыктыг иелер болгаш могаг биибес ишчилер бар. Ажылгыр, туттунгур, биче сеткилдиг, төлептиг-аажы-чанныг ол угбаларны Тээлиниң чурттакчылары болгаш совхозтун бүгү ажылчы чону аажок хүндүлээр, оларның эки үлегерин эдерин, ажыл-амыдыралдың талазы-биле ажыктыг сүмелерни олардан үргүлчү ап турарлар.

Сагыш човангыр, ие О. Седип тургузукчу ажыл-херекке идепкейлиг киришпишаан, хөй-хөй аныяк салгакчыларны культурлуу-биле азырап өстүрген. Оон бир оглу болгаш уруу башкылар, ийи оолдары Красноярскиниң дээди өөредилге черлеринде, олардан бичелери Тээли он бир чыл школазының эки өөренкчилери.

Тээли суурнун культура болгаш хандырылга албан черлеринде боттарының оналшкан ажыл-херээн аксеткилдиг күүседип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар ажылчы херээженнер база эвээш эвес. Оларның санында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тээлиниң бүдүрүлге-өөредилгеги он бир чыл школазының өөредилге эргелекчизи Т. Иргитти, ол-ла школаның шеверлекчизи В. Чүлдүм-оолду, сельмаг эргелекчизи А. Чамбалды, сельпо конторазының шеверлекчизи С. Бичии-уругну, хлеб быжырыкчызы Б. Бегзини, Тээли эмнелгезиниң эмчизи М. Чалбинаны, медсестра А. Чеснакованы, библиотека ажылдакчызы О. Севилбааны болгаш өскелерни-даа киирип болур. Бо активчи херээженнерни дамчыштыр суурнун херээженнер төвүдели организас-массалыг хөй-хөй хемчегларни чорудуп келген.

Суурда ажылчы херээженнериниң ниити культурлуг деңнели база дыка өзүп турар. Ылаңгыя К. Өнчүр, Б. Шыдыраа, Р. Аракчаа болгаш өске-даа херээженнериниң бажыңнарынга кире бээрге, кезээде арыг-силиг, эмге-сескелиг болур. Оларның бажыңнарының өрээлдерин эмгелей чаткан демир оруннар, шевергин столдар болгаш стулдар, шкафтар болгаш дааграныр машиналар, радиоприёмнер каастап турар.

Алексеева, Моряхина, Алдын-кыс, Белек, Москвина, Аймаа дээн ышкаш бистиң активчи херээженнеривис суур библиотеказының ажылынга доктаамал дузалажып, ном пропагандазын калбартыр келгеннер.

Суурнун херээженнери ниитиге ажыктыг ажылдарга база идепкейлиг киржип келгеннер. Олар чоокта чаа Тээли ортумак школаның болгаш Культура бажыңының чайгы септелгезинге воскресниктер организастап, улуг хемчээлдиг ажылдарны кылбышаан, хөй түүнүг камналганы күрүнеге бергеннер. Ол воскресниктерге ылаңгыя Л. Чылбак, С. Саарбай, Х. Сенденмаа, С. Маңдыл болгаш 63 харлыг Нордуп угбай эң идепкейлиг ажылдааннар. Бистиң херээженнеривис боттарының ниити күжү-биле моон соңгаар-даа мындыг ажылдарга киржирлер.

И. СЕНДЕН.

Тээли суурда херээженнер төвүделиниң даргазы.

Июнь Пленумунун шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче

Идеологтуг ажылды доктаамал удуртур

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму идеологтуг ажылды бүгү талазы-биле чугаалажып көргеш, ону доктаамал удуртурун, оон дээштиг чоруун улам күштелдирерин онзалап демдеглээн. Тес-Хемниң партия организациялары бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылгаш, ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезинге чамдык экижидилгелерни чедип алган.

Районнун «Чодураа» колхозунда партия организациязы ТК-ның Пленумунга хамаарыштыр чон ортузунга масса-политиктиг ажылды эдээн экижиткен. Пленумнун материалдары парлалгага үнери билек-ле, тускай хемчегларни ажылдап кылгаш, бюрога тургузуп чугаалашкан. Оон улаштыр илеткелчилерни, агитаторларны чыггаш, оларга чогуур сургаалдаларны болгаш сүмелерни бергеш, черчерлерге барып таныдылга кылырыбиле тодаргай даалгаларлыг аъткарып үндүрген. Чон ортузунга кижизидилге ажылын чорудар, масса иштинче кирип ажылдаар талазы-биле партбюро секретары эш Байыр-оол, колхоз даргазы эш Шулуу-Маадыр болгаш өске-даа удуртур ажылдакчылар боттары эгелеп киржип, идепкейлиг ажылдап турар.

Партия организациязы биле колхоз баштаар чери ажыл-агый-даа, кижизидилге-массалыг-даа, хөй-ниити-даа ажылдарны аразында харылзашкак кылдыр шиитпирлеп, чаңгыс аай арга-суме-биле ажылдап турар.

Колхозтун ортумак удуртур звенозун шыырак билиглиг болгаш дуржулгалыг кадрлар-биле быжыглаан. Ам бүгү ферма эргелекчилери болгаш бригадирлер шупту коммунистер. Оларның бүдүрүлгеге ролюн, ажылга харыысалгазын бедиткен, кижизидилге ажылынче улуг кичээнгейни салган турарына негелдени күштелдирген. Мурнунда кёдээ Совет даргазы турган, ам партбюро кежигүнү эш Ензак Хараалдыг-Тейде сүтбараан фермазын барып эргелекчилээш, ону кыска хуусаанын иштинде хожудаашкындан уштуп, коммунистиг күш-ажылдың деп бедик атты чаалап алырынга чедир кёдүрген. Коммунист бригадирлер эштер Данзырын, Кеский-оол, Хураган-оол олар ажыл-агыйга көскү түннелии чүгле кижилер-биле кижизидилге ажылын доктаамал болгаш дээштиг кылдыр чорудуп турган чедип ап турар.

Партбюро көскү агитацияны янзы-бүрү хевирлер-биле көрүштүг болгаш дээштиг кылдыр организастаан. Көскү агитация талазы-биле өске партия организацияларда бар мурнакчы дуржулгаларны кызымаккай ажыглап, ажыл-агыйының болгаш үе-үенин сорулгаларынга дүүштүр ону доктаамал солуп, чаартып турар. Социалистиг чарыштың түннелии үндүргеш, ону оон киржикчилериниң боттарының хуралынга тургузуп, тиилекчилериниг шилчиир вымпелди, акша шаниалын тыпсып, макталгага киирип, хана солунга, хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларга чырыдып турар.

Партийжи политиктиг ажылдың деннелин экижиткени ажыл-агыйга эки салдарны чедирген. Колхоз үгле районда эвес, харын республикада база мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзи апарган. Ажыл-херекти бир дески, бедик организастыг чорудуп турар. Мал продуктуларын районда бир дугаарында күрүнеге садып, план бүрүзүн бирги чартык чылда ажыр күүсеткен.

«Коммунизмче орук» колхозтун даргазы, Тес-Хем парткомнун бюро кежигүнү эш Шойжун, ында парторганизация секретары эш Дүгер, кёдээ Совет даргазы коммунист эш Баичык колхозчу малчыннарның культурлуг амыдыралын үндезини-биле экижидер деп сорулга салгаш, улуг ажылдарны кылып бүдүрген. Клуб, библиотека, кино шугуму-биле малчыннарже үнүүшкүннерни доктаамал кылдыр организастаан. Колхозтун бодунун уран чүүл бёлгүмүнүн киржикчилери чыл эгезинден бээр суурга болгаш кёдээде малчыннарга ай санында ийи-үш концерттерни көргүзүп турар. Малчыннарга дөрт көжер библиотекалар организастап, ийи чаа кызыл булуннарны ажыктан, радиоприёмникти калбартып, солуннар бижидилгезин болгаш тарадылгазын эки организастаан.

Идеологтуг ажылга чамдык экижидилгелерни кылгаш, колхоз часкы тарылганын, тудуг-сууржулганың болгаш күрүнеге эзт садарының чартык чылда планнарын, күрүнеге дүк садарының чыл планын чогуур хуусааларында долдур болгаш ажыр күүсеткен.

Районда идеологтуг ажылда чамдык чүгээр талалар-биле кады амдаа улуг четпестер болгаш частыгыглар бар. Чамдык парторганизациялар идеологтуг ажылды экижидер хамаан чок, оон чамдык хевирлеринге удуртулганы кошкаткан. Ленин аттыг колхозта идей-кижизидилгелиг ажыл сандаргай, район дүшкен соонда көскү агитацияның кандыг-даа хевирлери ында читкен. Сарыг-Булунда партком чанында хүндүлел самбыразы шагда-ла час ойта барып ушкан, ону амга чедир кым-даа кёдүрүп, бут кырынга өргуспаан. Дыка хөй көргүзүг материалдар одаар ыяш сугар сарай иштинде хорумналы берген чыдар, ону септеп, чаартып кылыр ээзи мынчага чедир тывылбаан. Парткомда, бригадаларда парторганизацияларда хана солуннар барык чартык чыл иштинде чаңгыс-даа катап үнүп көрбээн. Клубка лекциялар кончуг ховар болур. Районга, республикага хуралга чорааш келген даргалар чүү болганын безин кымга-даа сонуургадып чугаалап бербес деп, Сарыг-Булуңнуң чамдык чурттакчылары болгаш активтери хомудап чугаалап турарлар.

Идеологтуг ажылды херекке албайн турарын мындыг фактылар безин көргүзүп турар. Парткомнун секретарының орадакчызы Талчындан партия ажылының талазы-биле чамдык айтырыглар салырга, колхозтар каттышкан соонда оларны санап, түүнеп шуут чай алынмадывыс, ам кээп аайланып тур бис, а партия ажылының талазы-биле черле кылып каан чүвевис чок деп кандыг-даа дадагалзаа чок харыы берген. Партия ажылын ажыл-агый айтырыгларыбиле хары угда, харын-даа оон мурнап аайлап башкарар ужурлуг турган. «Чодураа», «Чаа орук» колхозтарда парторганизациялар ТК-ның июнь Пленумунун материалдарын боттарының инициативазы-биле шагда-ла боттандырып эгелей берген турда, Ленин аттыг колхозта партком түнү-даа кылбаан болган.

Партком (секретары эш Чамзырай) хөй-ниити организацияларның ажылын экижидер, оларга дааныр талазы-биле кандыг-даа көскү ажыл кылбаан. Кижизидилге ажылының көшкаандан ажылга үнмес, ажыл шагы үзер, арагалаар, хулиганнаар чоруктар удаа-дараа болуп, биче хулиган херектер эрткен чылгызындан көвүдеп турар. Сөөлгү үеде чоннун хуралдарын кылып, чер-черлерге лекциялар, плеткелдер номчуп, аңаа сагылга-чурум үрээн, арагалаан, хулиганнаан кижилерни тургузуп турган, байдалды эдээн экижиткен. Ужуру болза чидиг, дээштиг кижизидилге ажылын оон мурнунда-ла чорудар болгаш ону доктаамал болдурар ужурлуг турган.

Партийжи-политиктиг ажылды ажыл-агый айтырыгларындан хоорук, кудурукталчак кылдыр тургусканыбиле колхозтун ажыл-агый херектеринге оон салдары кошкак болуп турарындан дыка хөй көргүзүглер талазы-биле колхоз хожудаашкындан уштунмайн турар. Сарыг-Булун суурда район турганы-биле барык бир дөмей албан организация, садыг болгаш коммунал ажыл-агыйлар туруп турар. Партком, кёдээ Совет (даргазы эш Кенден) оларны удуртурундан чайлааш, кым канчаар ажылдап, чүүл кылып турары биске хамаан эвес дээнзиг, кыдыында кыстына берген, анаа-да тайбың олурып турарлар. Кёдээ Совет даргазы эш Кенден ажылга түлүк үеде, ажыл шагында арагалап, сагылга-чурумну боду хажыдып турар.

Шуурмактың үлетпүр комбинадының бүгү-ле цехтеринде, кёдээ ажыл-агый машиналары септээр мастерскаязында болгаш кызыл булунунда көскү агитацияга хамаарышкан чүү-даа чок. Райкүүскомда, райпода, харылзаа конторазында хана солуннар майдан бээр үнмээн. Чамдык ажыл-агый, албан организация черлеринде солун деңгелгелери, хүндүлел болгаш көргүзүг самбыралары куурарып, шаарарып калган. Оларның чамдыктарынга ай-айы-биле солун аспас, көргүзүг кылбас болгулаар. Райпо баштаар черниң чанында чеди чыл планының талазы-биле эки кылган, улуг өртектиг көргүзүг үредзе-үредзе шуут ис чок читкен.

Ажылдың, үениң байдалынга дүүштүр лозунгларны болгаш өскедаа көргүзүглерни солувас, бир чүвени ёзу барымдаалап, үредип куурааргыже чедир азып каан, сагыжын оожукторуп олуруп алыр чорук кайы-даа парторганизацияларда бар. Кёдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар, июнь Пленумунун шиитпирлерин пропагандаалаар талазы-биле лозунгар кана-даа көзүлбес. «Коммунизмче орук» колхозтун конторазының даштында марксисчи-ленинчи идея болгаш шүгүмчүлел дугайында дыка чугула лозунгар бар. Ынчалза-даа оон турар черин, үезин парторганизация чедир таарыштырбаан. Ында 1962 чылда кылыр ажылдарның көргүзүү ам-даа астынмышаан.

СЭКП парткомунун штады мурнукузундан улгаткан. Колхозтарда, совхозта хосталган секретарьларлыг парторганизациялар, бүдүрүлге болгаш албан организация черлеринде хосталбаан секретарьларлыг парторганизациялар порткомнун чугула штаттыг болгаш штаттан дашкаар дааныр пунктулары болур ужурлуг. Партком оларны партийжи-политиктиг ажылды чер-черлерге боттуг башкарарынче кошкак угландырып турар. Чер-черлерге сургакчылап баргаш чамдык партком ажылдакчылары үре-түннелдиг ажыл кылбас деп парткомнун үшкү пленумунга пленумнун киржикчилериниң чидиябиле шүгүмчүлел турганы-ла шын. Парткомнун идеология килдизинде эш Никитин үлетпүр комбинадынга доктаамал аалчы болуп чорун турган, чаңгыс-даа лекция номчувас, ажылчыннар-биле беседа кылбас, оларның бажың-балгадынга кирип сонуургавас, партийжи-политиктиг ажылды экижидериниге дузалавас. Ындыг ажыл стилдиг ажылдакчыларның хөрээ чүл? Ол ышкаш чамдык инструктор-организакчылар, парторганизация секретарьлары ажыл-агый херектеринге кол хандыккаш, партия ажылын ала-чаагаарладып турар. Ажыл-агый планнарын күүседири партия ажылдакчыларының бирги черениң чугула хүлээлгези, ону күүседирде кижизидилге ажылын, кижилер-биле ажылды доктаамал чорудуп, кижилерни өөредип, билиндирип турган боттандырар ужурлуг турган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнун идеология фронтузунун бүгү ажылдакчылары чурттакчылыг чер болганга, өг-бүле бүрүзүнге чедир кижизидилге ажылын бүгү талазы-биле күштелдирери негеттинин турар.

К. ЧАМЗЫРЫН,

СЭКП обкомунун штаттан дашкаар инструктору.

БАЗА БИР ДЭЭШТИГ ЧЕПСЕК

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун материалдарын бистиң республиканың кино четкилериниң ажылдакчылары бүгү совет кижилер-биле бир дөмей аажок улуг чүүлүнүүшкүн-биле уткуп хүлээп ап, ону деткип турар.

Ажылчы чоннун коммунистиг кижизидилгезиниң хөрээнге, ылаңгыя коммунизмниң тургузукчузу чаа кижини кижизидеринге кинонун эң-не улуг рольдуун. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга база катап онзалап айтып, кино ажылдакчыларының мурнунда кайгамчык улуг сорулгаларны салган. Ынчангаш идеологтуг ажылдың база бир күчүлүг чепсээ болур кинонун ажылдакчыларының мурнунда партия чаа улуг сорулгаларны салганын бистиң республиканың кино четкилериниң ажылдакчылары эки медереп билип турарлар.

Партия болгаш чазактың хүн бүрүдеги сагыш човаашкынының ачызында бистиң республиканың кинечеткилериниң ажылы сөөлгү каш чылдарның дургузунда дыка эки-жээн, көжүп чоруур болгаш турум кинонун саны көвүдээн, кино четкилери амгы үениң чаа киноаппаратуралары-биле хандыртынган. Ажылчы чоннун кино көөр чоруу моон мурнунда чылдарга бодаарга дыка идепкейжээн, ол ышкаш чоннун кино талазы-биле негелдези улгаткан.

Амдыызында маңаа чүгле республика найысылалы Кызыл хоорайда кинотеатрларның ажылының байдалы-биле таныжып көрээлиңер. А бүгү республикада кино четкилериниң байдалы-биле чоокка үеде номчукчу силерни база-ла таныштырар бис.

Кызылдың кинотеатрларынга чоннун кино көөр талазы-биле негелдези дыка улгаткан. Бир эвес РСФСР-ниң хоорайларының кинотеатрларынга ортумаа-биле 100 кижиге-ле 15,4 олут онаажып турар болза, а бистиң Кызылда ортумаа-биле 1000 кижиге-ле 46,5 олут онаажын турар, тодаргайлаарга Кызыл кинотеатрларынга чоннун кино көөрү РСФСР-ниң хоорайларында кинотеатрларга бодаарга 3 катап хөй болуп турар.

Бистиң Кызылдың чурттакчыларының санынга онааштыр алырга кижи бүрүзү-ле кинону доктаамал көрүп турар. Бо чылдың бирги чартыында хоорайның чурттакчызы кижи бүрүзү-ле кинога 23,5 катап барган, ол дээрге план ёзугаар алырга. Россия Федерациязының хоорайларындан эң-не бедик көргүзүгдүр. Ынчангаш кызылчыларның кино көөр талазы-биле идепкейи Москва, Ленинград хоорайларының чурттакчыларының кинолаары-биле деннежип турар, чамдыкта харын-даа олардан ажа дүже бергилээр.

Бо чылдың бирги чартыында Кызылдың кинотеатрларынга болгаш республиканың киноустановкаларынга 1.309 мун кижи кино көрген. Ол-ла үениң иштинде хроника-документалдыг болгаш эртем-тайылбырлыг киноларны 180 муңну көрген.

Чоннун кино көөрүнүң талазы-биле бо үстүнде адаанывыс чедиишкиннерни чедип алырынга Кызылдың «Найырал», «Каа-Хем», Туранның «Мир», Чадааның «ВЛКСМ-ниң 30 чылы» кинотеатрлар улуг салыышкыннарны киргеннер.

Кызылдың кинотеатрлары коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыры дээш демисежип турар. Оларның иштинден «Каа-Хем» кинотеатрның (директору эш Сторожева) коллективи ол хүндүлүг атты чедип алган. Ол коллективте 27 кижи бар. Олар шупту коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап, өөренип турар быжыг найыралдыг коллектив апарган. Ол кинотеатр көрүкчүлер-биле массалыг ажылдарны доктаамал чорудуп турар. Ында хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турар киноорганизаторларлыг.

Хоорайның кинотеатрлары фестивальдарны, тематиктиг көргүзүглерни үргүлчү чорудуп турар. Бо чылын «Ленин бистиң-биле», «Май 1-ге уткуштур», «Кадыынарны камнанар» деп темаларга эрттиргилээн көргүзүглер дыка солун болуп эткен. Пионерлер сборларын кинотеатрларга эрттирери чаңчыл апарган. Бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле, тускай эртемниглер-биле солун ужуражылгаларны кылып турар. Ол ышкаш кызыгааржылар, космонавтар, уруглар камгалалының хүннерин эрттиргилээн.

Кино көрүкчүлериниге эптиг-ээлдек чорук ажылдың бедик культураза дээш Кызылдың кинотеатрлары турган турар.

Чаа көргүскен киноларга чугаалажып көрүүшкүннерни организастап эрттирип турар апарган. Кызылдың кинотеатр бүрүзүнде кино көрүкчүлериниң тускай активтери турган. Ол актив көрүкчүлер-биле массалыг ажылдар чорударының улуг дузалакчылары. Ылаңгыя «Найырал» кинотеатрда актив (даргазы эш Журавлёв) багай эвес ажылдап турар.

Кинотеатрларга болгаш улуг киноустановкаларга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун киржикчилериби-биле ужуражыышкыннарны чоокку хүннерде организастап чорудары планда көрдүнген. Ол ышкаш кижизидилге темазынга чугула хамаарышкан киноларның фестивальдарын организастап эрттирери хоорайның кинотеатрларының планында киргеи.

В. ФОМИН.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунун кинофикация начальниги.

МОСКВАДА ДЕЛЕГЕЙНИН III КИНОФЕСТИВАЛЫ.

КИНОЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ДАЙЫНЧЫ ЧИДИГ УРАН ЧҮҮЛҮ

МОСКВА. (СЭТА). Фестивальчы неделя төнүп олурар. Конкурстун болгаш конкурстан дашкаар бүгү фильмнериң кезии көрдүнген. Ужуражылгалар, дискуссиялар, парлалга конференциялары, көрүлделер бот-боттарын солчуп, киноконкурстун чогумчалыг ажылдан турарын херечилеп турар. Ийи, болуушкун хүнүнүң кол хөлзээзининг айтырыглары болу берген — бүгүдеге билдингир аргентин киноактриса Лолита Торрес («Ашакка барганының 40 чылы» деп кинода ойнап эгелээн) болгаш француз артистер Симона Синьоре база Ив Монтанниың келгеня. Ынчангаш чаа кино сылдыстарының саны улам өзүп турары бо.

Фестивальдың ажыл хүнү эрте эгелээр: бир эртен 10 шакта документалдыг фильмнериң Төп студиязының чанында ак-көк автобустар кээп тургулапкан. Мында фестивальда келген бүгү чурттарның документалдыг кино тырттырыкчылары — режиссерлар, операторлар база журналистер чыглып келген. Кино тырттырарынче бүгү-ле бар техниканы «октапканзыг» — москвачылар аалчыларын улуг сонуургал-биле тырттырып ап турлар. Кинофестиваль дугайында ам үндүрер фильмниң баштайгы кадрлары ол-дур.

Ужуражыышкын болза студияның ажыл-агыйы-биле таныжылгадан эгелээн. Тырттырар техника цеги, үн киирер цех, лаборатория, монтаж цеги... Янзы-бүрү бижиктерлиг эжиктер: «Метронун оттары», «Курск дээрбээ», «Фидель Кастро» база «Кинофестиваль» — бо дээрге чаа кинолар аттары, планнар аттары болгаш студияның кылып турар продукциязыдыр. Продукцияның саны мындыг бир чылда 125 журнал, 150 фильм. Бо иарын организмни аалчылар ынчангаш сонуургап турарлар. Сонуургалдың чыллагааныныа дугайын олар боттары чугаалаалдылар. Ам оларга сөстен берээлицер.

Жан Летс (Франция): Мындыг студиялыг болуру улуг аас-кежиндир. Силерге ылап-ла адаарган тур мен, бистиң Франциядa бир чылда 400 фильмнерни тырттырып турар, ынчалза-даа оларның хөй кезии көрүкчүге четпейн баар. Олар фильмотекаларда чыткылаар — оларны көргүскен ажык чок. Амыдыралчы бодалдар бисте хөй, ынчалза-даа олар боттанмайн турар — күрүне бистя акшаладырбас.

Денни Деншем (Танганьика): документалдыг кино тырттырыкчыларның британ каттыжыышкынынга хөй чыл ажылдап турдум. Телевидениениң кыстырыышкынынга шыдашпайн, ол удавайн хагдынган. Бисте кино көргүзери дээрге — ону садары-дыр, а көрүкчүну ам чалгаарайчыг эвес ленталар сонуургадып турар.

Д. Деншем ам Танганьика Республикада ажылдап турар. Аныяк студия чонга бараалгаткан фильмнерни тургузуп эгелээн. Кино четкизинде амдыызында 16 миллиметрниң ленталары бар. Ол ленталар чонга чугула, ынчангаш ол бистиң өөрүшкүвүс-түр деп Деншем чугаалады.

Совет кинорежиссерлар Р. Кармен, И. Копалин оон мырыңай оске планнар дугайын чугаалаанар. Чуртта 25 студия бар, бир чылда 1400 киножурнал, 300 фильмнерни үндүрүп турар. Ол дээрге чоннун амыдыралынче идепкейлиг ханылаашкын-дыр. Ол дээрге бистиң чуртувустуң чедиишкиннериниң көргүзүү-дүр, кинопублицистериниң дайынчы, чидиг уран чүүлү негеттинер хөй миллион көрүкчүлерлиг аудитория-дыр.

Совет документалдыг кино тырттырыкчыларының совлгу киноларындан эдээн кашты аалчыларга көргүскен, оон аразында космонавтар Валерий Быковский болгаш Валентина Терешкова-биле Москвага ужуражылга дугайында «Космостуң маадырларын чон алдаржыдып тур» деп фильм база бар.

47 ТОННА

Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозтуң хову ажылынын бригадазы бо чылын 1300 тонна сиген, 5050 тонна силос белеткээр планныг. Ол сорулганы чедишкиниг күүседиринге чамдык тодаргай хемчеглерни боттандырган.

Үнүштү улам экижидер сорулга-биле 157 гектар шөлду суг-гарган, чаа сиген шөлдерин немей аштап арыгларынга тодаргай хемчеглерни алган. Ол ышкаш септелгени база багай эвес организастаан. Чижээ, аттың 5 машиназын болгаш 4 дырбалажын септээн, холдуң 21 кадыырын болгаш 20 дырбалажын белеткээн.

Бо хүннерде Чинге-Каттың шөлдериинде ажыл-иш түлүктээн. Куулар Дамчыйнын удуртканы бригада 47 тонна сигенни долгактап белеткээн. Салчак Сарыг-оол, Саая Дугар-оол болгаш өскелердаа хүнде ажыл нормазын 150 хуу күүседип турарлар хөй. Ол бригадада 14 кижи бар, ам бала бир бөлүк 20 кижини сиген ажылында немей киирген.

Үзүн-Сайырда бызанчылар эвенозу база сиген белеткелинде кирген. Ол ышкаш хой ажылының 4 бригадалары июнь 15-тен эгелеп база сиген ажылынче кирген.

С. КАРА-САЛ.

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА — ХҮНДҮ, ЧАЛГААНЫҢ МУРНУНДА — КОЧУ

Шаандан бээр улустуң мынча дижип келгени кончуг шын. Бистиң салбырының хойжулары Саая Шинин, Сарыглар Сотпа, Ооржак Кан-оол, саанчылар Саая Кундаа, Саая Чаш олар боттарының кызымак күш-ажылы-биле ажылчыннар коллективинің хүндүткелиң чаалап алганнар. Ындыг-даа болза мал ажылынга чамдык чалгааларны эскербейн киирип алган турганывыстан олар ниитинин мал ажылынга эвээш эвес когаралдарны таварыштырган.

Чижээ, Хомушку Дамбаны, моон мурнунда үр үеде мал эмчизиниң санитарказынга ажылдап келген кижи боорга, хой ажылынга киирдивис. Чаа кадарчылап кирген кижи дээш кышкы үеде немелде ажылчын күжүн-даа быжыглап, одарларны трактор-биле далбыйладып, мал чемнерин-даа арбыдады берип турдувус. А херек кырында Дамба күнү көргүскенил? Кыштың ортаа үезинде-ле оон коданындан 12 улуг хой, 132 чаш хураган өлген. Бо чүү болганы ол, кыштың черле дүшкүүрлүг берге болганы ол бе? Чок, бир эвес кыштың байдалы ниити бергедээшкиниг турган болза, оон кожалары — назы дөгүй берген Сарыглар Сотпа ирей биле Ооржак Кан-оолдуң өг-бүлелери канчап совхозтан мал чемнерин эвээшти ап тургаш, хойларын хүр кыш ажырып, чаш хураганнарны менди доруктурып шыдашканнар деп. Хомушку Дамбаның коданынга болган когарал чүгле оон чалгаа, ажылга харыысалга чок, ак-сеткилдиг эвес чоруу-биле тайылбырлаттынар. Ол мал чемнерин камнавайн төчеглээн. Одарларны хуваап, планнап ажыглаваан. Кажааларның ойбак-дыдыын чылыглавайн, өдек-көрженин хоорбайн, малдың чыдыг-туржун кургаглавайн турган. Оон туржук, арагалаар чоруқче шуут хамдаан. Бо бүгүнүң түнели үстүнде көргүстүнген когарал ол-дур.

Күжүгет Очур-оолду кандыг эки хойжу дээр боор. Очур-оол биле оон кадайының багай ажаалгазының түннелинде кызын төрөөн 62 чаш хураганнар өлген. Чаш хураганнарны дораан-на иелеринге тудуп эмзиртпейн турганындан үжен ажыг хураганнар иелерин танывас болганы-биле үр үеде бир-бир хойларга барып, алгыржып чоруп тургулаан. Хойларының күжү арган.

Ажылга харыысалга чок, ак-сеткилдиг эвезин барымдаалаш, салбырының партия организациязы-биле сүмелешкеш, Хомушку Дамбаны, Күжүгет Очур-оолду мал ажылындан үндүрген бис. Оларның орнунга кежээ, кызымак эштерни шилип киирген соонда, ол коданнарга мадың өлүп хораар чоруу соксаан. А демги чалгаапайлар амдыгаа чедир ниитиге ажыктыг кандыг-даа ажыл кылбайн турарлар.

Төөгүлүг чеди чылдың бешки чылының планныг онаалгаларын чедишкиниг күүседир деп чүткүл-биле долдунган малчыннар ай санында чыглып, эрткен айның түннелдерин болгаш дараазында айда кылыр түүлдерин чугаалажып, сүмележип, Хомушку Дамба, Күжүгет Очур-оол ышкаш арын-нууд чок чалгаларны сойгалап ажылга олутпай-шүшпеп кижилерни сергеди шүгүмчүлеп турарлар.

Партия организациязы-биле кады эки ажылдыг малчыннарны мактап, шаннап, оларның дуржулгазын нептередип, социалистиг чарыштың түннелдерин чогуур хуусааларында үндүрүп, ниитиге чарлап турар бис. Чоокта чаа бир болгаш ийи дугаар сүт-бараан фермаларының саанчылары-биле чугаалажып тура, эштер Шура, Кара-кыс, Кундаа, Чаш олар канчап хөй сүт саап ап турарыл, а оларның-биле бир дөмей байдалда ажылдап турар эштер Сереш, Сүүр, Анзатпаа олар боттарының чангыс черде ажылдап турар өөрүнден чүге оранчок эвээш сүт саап ап турарыл деп айтырыгны дорт тургускан бис. Чүгле ажылга кызымак эвес, чалгаа чоруктун түнели-дир деп харыыны мурнакчы саанчылар бергеннер.

М. ЧҮЛЬДҮМ,
«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының эргелекчизи.

ХЕРСОН ОБЛАСТЬ. Сиадовск бүдүрүлге эргелелиниң «Чаа амыдырал» колхозунда Украинаның сураглыг механизатору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Романюктуң звенозу бо чылын гектар бүрүзүндеп ортумаа-биле 40 центнер ыызыл-тасты, 29 центнер чочак-тарааны, кукурузаның 85 центнер тараазын болгаш 1.000 центнер ногаан массазын алырын хүлээнген.

Чочак-тарааны болгаш күзүн чажып тараан ыызыл-тасты ажаап алган соонда оон шөлүнге кукурузаны тарыыр.

Федор Штаньконуң болгаш Владимир Азовскийниң механизасттатынган звенолары А. Романюктуң звенозу-биле чаржып турар.

Чурукта: (солагай талазындан оң талазынче) сураглыг механизатор Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Романюк биле звеночулар Владимир Азовский, Федор Штанько кукуруза шөлүн көрүп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы. Фото К. ДУДЕНКОНУУ.

Школачылар бүдүрүлгеде ЧААТЫНЫН

Чааты 8 чыл школазының өлүмдү классторының өөреникчилери чайгы дыштанылгазының үезинде колхоз бүдүрүлгезинде хаара тутунган, шудургу ажылдап турарлар. Чижээ, колхозтуң ногаа бригадазында 29. туйбу бүдүрүлгезинде 5, тудутда 10 кижи ажылдап турар.

Ногаа бригадазында Дамбыр-оол Кара-Кыс, Света Аржы, Норжунмаа Доптуй олар 22-ден 24 чедир сотка черлерниң чашпан, сигенин аштап, суггарып келгеннер. Тудугда Долзат Осарбаа, Ангыр-кыс Кызыл-оол оларның ажылдап турары база эки. Туйбу кылыр черде Валя Конгар, Шура Самбуу олар бир хүн-не 500 туйбуну тус-бүрү бүдүрүп турар.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

* * *

АК-ДОВУРАКТЫН

Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довурак школазының өөреникчилери Петя Сысоев болгаш Гена Зайцев олар 7-ги классты дооскаш, чайгы каникулун кожазы тудугга эрттирерин шиитпирлээннер. Дуржулгалыг арматурщик Екатерина Черепковага оолдарны өөредир кылдыр кожуп берген.

Петя-биле Гена кыска хуусаа иштинде арматура кылырын шингээдип алганнар. Хүн бүрүде бүдүрүлгеге олар 4 шак ажылдап, бүгү эвилел үүр-дузалыг тудугуң ажылынга бичин-даа болза үлүг хуувус киржип турар деп чоргаарланып турарлар.

Г. ФЕДОСЕЕВ.

Күзээнин чедип алыр

Күзээнин чедип алыр дижир болгай. Иргит Кестээ, бичиизинден тура-ла машина-техника сонуургаар чораан. Техниканы башкарып билир кылдыр канчап өөренип алырынче ол сундуга берген.

Ол, эге школаның чүгле үшкү клазын дооскан. Ол чылдарда аарыг оон өөредилгезин шаптыктаан. Бичин Кестээ ада-иезиниң база чарыг-ган болгаш дунмалары-биле өскүс артканнар.

— Дунмаларны өстүр азыраар, ажылдаар херек — деп, ол шиитпирлеп алган. Ынчангаш бодунуң сонуургаш чорууру техника-биле холбаалыг ажылче кирип, прицепщиктеп эгелээн.

Үш чыл дургузунда ынчаар ажылдап келгеш тракторнуң кезектерин билир апарган болгаш оон-биле ажылдаарынга чанчыга берген.

— Техниканы «чагырып», ону эдилеп билир кылдыр улам быжыг-биле өөренип алыр херек.

Ол бодал ёзугаар 1957 чылда ынчаарда турган Тээли МТС-тин трактористер курузунга ол өөренген. Кежээки курстуң кичээлдеринге идепкейлиг киржип тургаш, техника башкарарының теориязынга-даа, практиказынга-даа эки өөренип алган.

Иргит Кестээ оон бээр-ле тракторнуң идегелдиг башкарыкчызы болуп ажылдап келген болгаш амгы үеде «Тээли» совхозтуң мурнакчы трактористериниң бирээзи.

Эш Кестээ тайгадан тудуг ыяжын үндүр өөртүп кыштаан. Частан бээр хову ажылында идепкейлиг киржип турар.

Б. БАРБА.

Звеноларда

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунуң малчыннары сиген кезилдезин организастыг эгелээн. Хой ажылының бригадазынлан 15 кижи хем шыныазының ортулуктарында ход кадыырлыг кирген. Оларда сиген кестирер 3 аът машиналары база улажы берген.

Эйлиг-Хемниң чайлаглары Серлиг, Секпир, Тостеек болгаш өске-даа черлерде малчыннар звенолары базы ажылдап кирипкен. Участок амгы кол кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган.

К. НОРБУ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Кадарчының хомудалы

Чадаана сумузунда бо өг-бүленің кежигүннерин билбес, оларның сураан дыңнаваан кижилер ховар. Олар чүгле күш-ажылга кызымак чоруунуң ачызында чонунга ынчаар сурагжаннар. МЧАЭ турар үеден бээр-ле ниитиниң малын малдап келгеннер. Өг-бүленин баштыны Шаравин Барымаевич Ондарга «Областың дээре хойжуу» деп атты 1957 болгаш 1961 чылдарда ийи удаа тывыскан. Олар күш-ажылга чүткүлдүг кежээзинден ангыда, идепкейлиг хой-ниитичилер.

Шаравин Барымаевич чылар-чылбас аажы-чаңныг, топтуг-томаанныг, чоон-чоон дамырларлыг ишчи холдарлыг, могаар шылаарын билбес, сиреш бүдүштүг бежен хар чоокшулай берген кижи. Колхоз бүдүрүлгезинге мынча хөй чылдарда ажылдап келген кижи чеже малды өстүрбээн дээр, чеже хире буянныг херекти бүдүрбээн дээр! Ынчангаш оон чаагай ажыл-чорудулгазын сонуургай бердим. Мээн айтырыгларымга ол аажок допчу-допчу харыылагылап олур. «Кежээ кижи сөске харам» деп сөстер чаягаар-ла чугаа аразында сагыжымга кире хонуп олурду. Ындыгдаа болза эш Ондарның болганчок-ла бир-ле чүвенин дугайын хандыр боданы берген олурарын эскерип кагдым.

Бистиң чугаалажышкынывыстын оон ыңай уламчылаанындан оон сагыш аарып олурган чүвеи мынчаар илереп келди. Колхоз баштаар чери бурунгу чылын-на Чодар деп черге 1000 баш хой кирер чаа кажааны туттурган. Ынчангаш Ондарга кыштаан ол деп каан. Ындыг чаагай оран-саваны көргеш кадарчының өрээни чүү дээр! Ынчалза-даа оон өөрүшкүү удаааанда мүнгагдал-биле солуттуна берген. Оон ол кыштаа бөгүнге чедир-ле хойжунуң бодалын аарышкылыг кылдыр өйүп чоруур. Чүге? Хой кажаазының чүгле бараны чаагай. Кыжын аңаа хой кажаалаарынга чайын чаъс чаап турган дег кылдыр дамдылаан туруп бээр. Оон түннелинде кажаа ишти өл апаар, хойларның дүгү шыгып хыраалай бээр, мал төлү өлүгеннеп эгелээр. Энир чылын кыжын 70 хире хураган өлген. Эрткен кыжын базала ол хире. Хураганнар доруктурар чылыг кажаа чок. Ооа-ла ажыглаптар чурттаар чыдыг бажың чок — кадарчы ийи чыл иштинде өгге чурттап келген.

Оон кадында одар база чедишпес. Ындыг турбуже эрткен кыжын колхоз баштаар чери ол кыштаггa 1800 баш хой кыштаткан. Бир эвес чоогунда тараа шөлдериниң саванын болгаш өскээрткен мал чемнери сөөртүп экээрин кичээнгейге алыр чүве болза ол хире мал турып болур-ла. А херек кырында мал чемнериниң сөөртүлгези үзүктелир. Ынчангаш хойга одар кызыдаан мал арып эгелээр.

Бо бүгүнү эрткен чазын Шаравин Барымаевич колхоз баштаар черинге медеглээрге, колхоз даргазы эш Доктугу чүүлдүгүнүп хүлээп көргеш, кажааны эде кылыр, оон чанынга чурттаар бажыңны амдан эгелеп тудар деп баштаар черниң шиитпирин дыңнаткан. Кадарчыны ол дээрезинде өөртү каашкан бо шиитпирниң чарлаттынганындан бээр эвээш эвес үе эрткен — ам июль айның ортан эртип турар. Кыштагда элээн каш чудуктар дүжүрүнген дээрден башка кандыг-даа ажыл чорувайн турар. Ынчангаш эрткен чылдардагы байдал бо кыжын база каталаттынар хире апарганын бодап кээрге хоочун хойжунуң сагыш-сеткили үргүлү-ле дүвүреп чоруурунун чылдагааны мындыг болду.

Ондарлар чүгле колхозка ажылдап келген чылдарының дургузунда безин дөрт мүң ажыг баш хураганнарны өстүрүп доруктурганнар.

— Бо чылын 100 төрүүр хойдан-на 100 хураган, хой бүрүзүнден 3 килограмм дүк алыр хүлээдгелиг кижи мен. Чылдың баштайгы чартыында-ла оомну күүседип шыдаптар турган кижи мен. Байдал мындыг болганындан ам чыл төнчүзүнге чедир шөйүп турган күүседир апарганым бо-дур ийин — деп, Шаравин Барымаевич хомудап чугаалады. Ноябрь, декабрь айларда төрээн хураганнар малдың баш санынга немире боор болурун, а эзт, дүк бүдүрүлгезинге олар немере болбас дээрзин бд кончуг шын демдегледи.

Кыштагның кажаазы хой кыштаарынга таарымчалыг кылдыр эде кылып, чурттаар чылыг бажыңны тудуп бээр талазы-биле шыңгыы хемчеглерни дүрген боттандырары колхоз баштаар чериниң болган партия организациязындан сонгаарладымышкын чокка негеттинип турары кадарчының бо хомудалындан тодаргай илереп турар.

С. ПАВУ.

Эзнзирээн байдал

«Тыва» совхозтуң ажылчыннарының хөй нуруузу оон Хендергей сал. бырында чурттап, ажылдап турар. Ол салбырда ажыл-херектиг-даа, политиктиг ажылдың-даа байдалы аажок сандаргай болгаш эзнзиргей байдалда. Салбырның ажылчыннарынга болгаш малчыннарынга чоруурга, мурнунда хуу ажыл-агый үезинде-даа дег шыпшын-на чүве.

Бо талазы-биле чамдык чижектерни көргүзүүрге мындыг. Партиниң идеологтуг ажылының эдлчеглиг сорулгаларын чугаалашкан СЭКП Тээ Комитединиң июнь Пленумунуң ажылдап турганының база бүгү делегейниң кижилерин магадаткан маадыр космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң кады ужулуушкунунуң-даа үезинде чаңгыс-даа беседа, номчулга болбаан. Оон туржук ол чугула болуушкуннарның хайныышкынныг үезинде Хендергей суурнуң радиозу безин орта ажылдавайн, чамдык хүннерде радио дамчыдылгазы шуут болбас турган болгай. Бо талазы-биле негеллени чон совхозтуң дирекция черинге, суму Советинге каш-даа удаа тургузуп турган, ону кым-даа херекке албаан болгаш амга чедир шиитпирлеттинмээн болуп турар.

Ам үеде СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын бүгү черде калбаа-биле таныжып турар. Бистиң садыгрывыста бо талазы-биле бөдүүн тайылбыр ажылы безин чоруттунмайн турары кайгамчык.

Суурда байдал ындыг турда малчыннарда байдал кандыгыл дээрзи чаягаар-ла билдингир. Малчыннар орт-тузунда агитас-массалыг ажыл шуут чоруттунмайн турар болгаш оларның чагыткан солуннары чедиртинмейн турар. Ол ажылдарны харыылаар ужурлуг эштер С. Спай-оол, С. Өпей, М. Седий-оол, М. Херел-оол олар кончуг багай ажылдаан турзар.

Малчыннарга солун чедирилгезин организаставаан, чүгле малчыннар Хендергей суурже чорук аайы-биле келгенде солуннарын боттары каап ап турар. Чамдыкта малчын кижи хары угда чартык айның, харын-даа бүдүн айның солуннарын дергилеп чанар суг ужурга таваржыр. Ынча хөй солуннарны хары угда алгаш, кижи оларны канчап четче номчуп ап шыдаар боор.

Ажыл-херек чүгле хүнүнде эвес, а шак бүрүзүнде хайныгып, бурунгаар хөгжүп бар чоруур үеде совхозтуң бир улуг салбыры мындыг эзнзиргей болгаш дүлей туруп болур бе дээрзин совхозта партком секретары эш К. Куулар канчан бодавас боор.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.

Чаян-Хемчик район.

Киевтиң бүдүрүлге эргелелиниң чанында 26 түскай эртемниглерни каттыштырып турар ниитилелдің эге организациязы Борисополь районуң «Коммунизмче орук» колхозунга кукуруза тарылгазының бедик дүжүдүн өстүреринің мурнакчы аргазының дугайында эртем-техниктиг чөвүлел хуралды эштирген. Көдээ ажыл-агайның эртем-техниктиг ниитилели колхозтарның, совхозтарның ажыл-чорудулгазын экижидер аргалыг хемчеглерни ап турары үстүнде чижектерден илдец-дир. Ниитилелдің организацияларының ажыл-чорудулгазы кажан-даа кызыгаарлаттынмас болгаш организация бүрүзү бодунуң ажылын чер-чернин байдалынга таарыштыр боттандырар.

Моон-биле чергелештир Тыва АССР-ниң девисизээринде көдээ ажыл-агайының эртем-техниктиг ниитилели, оон организациялары амдыгаа чедир барык тургустунмаанын эскербейн эрттирип болбас. Көдээ ажыл-агай болгаш белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел Тыва обкомунуң 1960 чылдың майда докталалын ёзугаар 9 кижи составтыг оргбюрону тургускан. Ындыг-даа болза, профэвилел обкому оргбюроның составында ажылдакчыларны шилип тургузарынга бодамча чок болган, ол оргбюро инициативтиг эвес болгаш идепкей чок чоруун көргүскен. Оргбюрога обком кандыг-даа негелделерни салбаан болгаш оон ажылын сегидеринге кандыг-даа дузаламчы көргүспээн.

Көдээ ажыл-агайны удуртур — республиканың албан черлери, бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу, «Сельхозтехника» каттыжышкыны, суг ажыл-агый килдизи оргбюронуң ажылынга кандыг-даа дуза көргүспээн. Оргбюро үш чылда ажылдавазын, албан черлериндe, совхозтарда, колхозтарда болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде эртем-техниктиг ниитилелдің эге организациялары тургустунмаан. Ниитилелдің агар саны банкыда ажыттынмаан, оон танмазы, штампазы болгаш оон-даа өске түүлдери кылдынмайн турар.

1963 чылдың төнчүзүнде эртем-техниктиг Бүгү-эвилел ниитилелинин 3-кү съездизи болуп эртер. Республиканың, крайларның, областарның хөй нуруузунда отчёт-сонгулдалыг конференциялар эртилээн болгаш съездиге төлээлерни сонгаан. Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агайының эртем-техниктиг ниитилелиниң сонгулдалыг республика конференциязынга белеткел мырыңай чоруттунмайн турар.

Профэвилелдериниң область чөвүлели, профэвилел обкому болгаш республиканың көдээ ажыл-агый талазы-биле удуртур албан черлери илереттинген четпестерни чайладыры-биле хемчеглерни алыры, сонгулдалыг конференцияны белеткээри болгаш эрттирери дээш көдээ ажыл-агайның эртем-техниктиг ниитилелиниң оргбюрозунга боттуг дуза көргүзери негеттинип келген: конференцияны кайы айның, каштың хүнүнде эрттирерин ылап доктаадыр, көдээ ажыл-агайының албан черлеринге, бүдүрүлгелеринге ниитилелдің эге организацияларын тургузар, республиканың бирги конференциязынга тускай эртемниг делегаттарны организастыг хуралдардан сонгуур, совхозтун, бүдүрүлгениң, албан черинин, бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң системазының, «Сельхозтехника» каттыжышкынының, суг ажыл-агайының юридиктиг кежигүннериниң санынга төлептиг кижилерни хандыдын киирер болгаш юридиктиг дамыырларының чылда докталаттынган түүнүн ниитилелдің агар санынче шилчидер, ниитилелдің баштаар черинин, ветеринарияның, экономиканың, мал, чер ажылының, суг ажыл-агайының көдээ ажыл-агай механизациязының адырлар аайы-биле секцияларының бюролар ажылынга эйне авторитеттиг, идепкейлиг болгаш инициативтиг хөй-ниитичи кижилерни шилип тургузар ужурлуг.

Конференцияга сонгуткан баштаар чер, оон президиуму болгаш адырлар аайы-биле секцияларының бюролары ниитилелдің эге организацияларының өөрүлдези, организас талазы-биле быжыгышкын, ажыл-чорудулгазын идепкейжидери, ниитилелдің активи-биле сургаалдалыг чөвүлел хуралдарны эрттирери дээш тода ажылдаары болур.

Эртем-шинчилел ажылдарының планы канчаар күүсеттинип, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедишкиннери колхозтарда, совхозтарда кайы хире нептереп турарын хынаар республиканың көрүлде комиссиязы баштаар черниң чанынга тургустунар. Ниитилелдің сан-хөөзүн быжыглаарынче, эге организацияларның, секцияларның ажылынга шыңгыы контрольду тургузарынче баштаар черниң президиуму улуг кичээнгейни салыры чугула. Көдээ ажыл-агайының эртем-техниктиг ниитилели Тыва АССР-ге ёзулуг тургустунгаш, республиканың көдээ ажыл-агайын улам ыңай хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга боттуг салыышкынын киирер дээрзинге бүзүрелдиг.

М. АБУШАЕВ,
көдээ ажыл-агайының эртем-техниктиг ниитилелиниң Тээ баштаар черниң инструктору.

Шын политика-дыр

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол революцияның хоочун ажылдакчызы, МАР-ның Улустун Улуг хуралының депутады Тогтохтун СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглэзини болза: Бүгү партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазында база катап тайылбырлаазы СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың политиказын бүрүнү-биле деткип тур мен. «Ол политика шын политика-дыр, чүге дээрге оранделегейниң бүгү кижилериниң аасхежии дээш улустар аразында тайбыңны быжыглаар дугайында сагыш салыышкын ында сиңниккен. Чер бөмбүрзээнниң бүгү депшилгелиг кижилеринге ол политика билдингир болгаш чоок».

Мырыңай чаа 42 чыл оюн байырлап эрттиргенивис бистиң улусчу революциявыс үчүгле СЭКП-ниң болгаш совет улустун дузаламчызының ачызында тиилээр аргалыг болган — совет коммунистер, бисти акы-дүңмаларывыс боттарының интернационалчы хүлээлгезин канчаар күүседип турарының бүзүрелдиг херечизи бодур деп, Тогтох чугаалаан.

* * *

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың «Трибуна люду» солуну партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын бүрүнү-биле парлап үндүрген. СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын Польшаның радиозу каш удаа дамчыткан.

* * *

БЕРЛИН. (СЭТА). Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазы ГДР-ниң хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турар. «Нейес дейчланд» солун чагааны бүрүнү-биле парлап үндүрген. Хостуг немец профэвилелдерниң каттыжыышкынының баштаар чериниң органы — «Трибюне» солун чагааның допчулалын парлап үндүрген.

* * *

ПРАГА. (СЭТА). «Руде право» солун партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын бүрүнү-биле парлап үндүрген.

Моон-биле холбаштыр солуннун бижип турары: Коммунистиг партия болгаш Совет чазак болза бүгү совет улустун күзел-соруунга дүүштүр туржуп, коммунизмниң тиилелгези дээш кады демисел-биле холбашкан бүгү социалистиг чурттарның улустарының ақы-дүңма найыралын быжыглаарының хөрээнге күштерин харамнанмайн турар деп чүвени совет кижилер эки билир.

ККП ТК-ның удуртукчу ажылдакчыларының ажык найыралчы эвес хөделиишкиннери, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге маргылдааны чидиглендирер дээр оларның хедер үүткүлү, совет коммунистерниң туружун сагыштыы-биле хажыдып турары, 1963 чылдың июнь 14-те ККП ТК-ның чагаазын түр үеде парлап үндүрбес деп СЭКП ТК-ның удуртулга болдурган байалдарын шын эвес тайылбырлап турган чорук үүге үндирген дээрге ККП ТК-ның ол чагаазын СЭКП ТК парлап үндүргеш, аңаа харыыны бээр ужурга таварышкан.

Чаа көдүрлүүшкүнде уран чүүл

Тыва АССР-ниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүүлдезин эрттирери-биле ВЦСПС-тиң төлөөзи болуп чоокта чаа Тывага чораан мен.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүүлдези аныяк республиканың төвүнге улусчу улуг байырлал шинчилиг эрткени меңээ уттундурбас болуп артып калды. Боду бүткен кайтамчык чараш паркты Ногаан театрынга беш хүннүң дургузунда, эртенден кежээ орайга чедир ыры-шоор, хөгжүм, танцы динмиреп, уран номчуучуларның өткүт үннери чангыланып турган.

Тыва республиканың бот-тывынгыр уран чүүлүнүн хөгжүлдезинин өзүүшкүнүн онзагайлап көөрү албан. Үүге дизе Тыва эң-не аныяк республика, ССРЭ-ниң хөй национал улустарының өг-бүлезинге киргенден бээр чаа-ла 19 чыл чедип чоруур-дур. ССРЭ-ниң өске республикаларының, крайларының деңнелинге алырга, Тываның уран чүүлү мырыңай чаш деп чугаалап болур. Уран чүүлүн талазы-биле тускай эртемниг удуртукчу башкылар, тускай эртемниг күүседикчилер ам чаала ийи чаңгыстап тыптып олурар.

Тываның бот-тывынгыр уран чүүлү ленинчи национал политиканың ачызында бедик сайзыралче көдүрүп үнүп олурары шапкын хөгжүлдениң оруунда киргени кайгамчыктыр. Ам бир каш чыл болза Тываның уран чүүлү ССРЭ-ниң чамдык национал республикаларның сайзырангай уран чүүлүн чыпшыр чедип, оларның деңнелинге чедир сайзырай бээри албан.

Бо болуп эрткен көрүүлдеге киришкен кижилерниң аразында уран чүүлге салым-чаянныг, талантылыг кижилер хөй болду. Таңды районнуң Бай-Хаак школазының башкызы Наталия Тыртык-Кара танцы уран чүүлүнге кайгамчык салым-чаянныг кижи болду. Ол танцыларны күүседип ойнаар талазы-биле бедик мергежилдиг. Ол ышкаш оон чогаадып турган танцылары утка-шынарлыг, күүселдези база кончуг эки. Ол «Эөлдек шыңгыраш» деп танцыны чаа солун кылдыр чаартып турган, ол танцы интернационалчы чорукту көргүзүп турар, политиктиг утка-шынарлыг. Оон удуртуп өөредип турары танцы коллективиниң киржикчилери танцыны күүседир талазы-биле мергежилдиг апаргылаан. Оларның аразындан чамдык кыстар келир үеде мергежилдиг балетмейстерлер болуру бүзүрелдиг-дир. Оларга чүгле танцы талазы-биле өөредилге хөй белеткел херек, тускай өөредилге черлеринче оларны өөредип чорудары дыка-ла күзенчиг-дир. Ылаңгыя Бай-Хаак школазының өөренимчизи уруг индий танцыны дыка-ла солун чараш күүседип, бодунун сценажы салым-чаянын көргүскеш барган. Ол ышкаш «Эөлдек шыңгыраш» деп танцының күүседикчилери боттарының салым-чаяннныг талантылыг чоруун көргүскеннер.

Кызыл хоорайның ниити ыры база-ла солун, чараш дыңналгаш барган. Эш Е. Федоров ол ыры коллективин эки удуртуп, ырларның күүселдезин дөрт үнге шын таарыштырып турган. Ынчангаш Кызыл хоорайның бо ыры коллективиниң удуртукчузу ыры талазы-биле тускай эртемниг-дир деп чүве ыраажыларның ырлажып турарындан-на илдең болду. Каа-Хем районундан келген Г. Сайгутина сураглыг композитор Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзындан арияны күүседкенин профессионалдыг артистке дөмейлеп болур. Шак ол классиктиг операдан берге нарын арияны боттывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчизи кижи ынчаар күүседип деп чүве канчаар-даа аажок улуг чедиишкин-дир. Чөөн-Хемчик районундан келген Иргит Бадаа күүлүг чоон бас үннүг. Оон күүседкени «Тооруктуг долгай тандым» деп ырызы национал колориттиг болгаш хандыкшылдыг болуп дыңналып турган. Ол бодунун ырлаар талантызын улам-на сайзырадып, эки белеткелди чорутса, Тываның «Бадаа—Поль Робсону» болуру албан деп дидими-биле идеген болур.

Тыва улустун шаг-төөгүден бээр туруп келген уран чүүлү сыгытхөөмей янзы-бүрү девирлиг, солун, ону катап-катап дыңнап олуруксаазы келир-дир. Бо көрүүлдеге кирген сыгыртып-хөөмейлээр кижилерниң иштинден дыка-ла талантылыг кижилер бар-дыр. Өвүр районундан келген Санчы Кызыл-оол дошпулуурнуң болгаш игил, бызаанчынын үделгези каш янзы үннерге бедик мергежилдиг кылдыр сыгыртып, хөөмейлээш барган. Ол ышкаш Кара-Сал Ак-оолдун, Тумат Кара-оолдун, Шыырптың сыгыртырын черле чүүдээр ону, дыка-ла солун-дыр.

Кызыл хоорайның танцы ансамблиниң күүседкен танцызы база-ла өки деп мактавас аргажок. Оон удуртукчузу И. Усанова танцыларны хореографтыг билиглер, техниктер-биле тургускан.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң янзы-бүрү хевирлериниң талазы-биле талантылыг күүседикчилер көвүдээн дээрзин бо көрүлде көргүскен.

Таңды районнун, Кызылдың, Ак-Довурактың танцыларының күүседиглери, утка-шынары солун болурундан аңгыда өске коллективтерниң көрүлдеге кирген танцыларының күүседиглери оларның идейлиг утка-шынары ыракта четпес болгулаар-дыр. Ынчангаш Тываның боттывынгыр уран чүүлүнүң танцы бөлгүмнериниң, коллективтериниң ажылынче онза кичээнгейни салып, танцы уран чүүлүнүң хөгжүлдези дээш чугула хемчеглерни, улуг ажылдарны кылып чорудары негеттинип турар. Ынчангаш танцы талазы-биле тускай эртемниглер боттывынгыр уран чүүлүн танцы бөлгүмнеринге улуг дузаны чедирери негеттинип турар. Ол ышкаш танцы талазы-биле тускай өөредилге черлеринче талантылыг ооллар, кыстарны өөредип чорудып, танцының тускай эртемниглерин белеткәзринче улуг кичээнгейни салыры Тыва уран чүүлдүң эргежок чугула айтырыгларының бирээзи.

Улустун уран чүүлүн хөгжүдеринге ам-даа улуг күженишкин үргүлчүнүң доктаамал белеткели негеттинер. Бистиң бүгү делегейге ады-сураа үнген Пятницкий аттыг ыры ансамбли, «Березка» дээр танцы ансамбли, Уралдың болгаш Воронежтиң улустун ырларының ансамбльдериниң киржикчилери бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң депшип үнген. Тывага база-ла улустун бот-тывынгыр уран чүүлдүң танцы болгаш ыры ансамбльдерин тургузары дыка-ла күзенчиг-дир. Оларны тургузуп болурунун бүгү-ле аргалары бар. Тывада кайгамчык талантылыг ыраажылар, сыгытчылар, хөөмейжилер, танцычылар дыка хөй.

Республиканың бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң репертуарын байыдарынче, ону янзы-бүрү ханы утка-шынарлыг номерлер-биле долдурары эргежок чугула улуг сорулгаларның бирээзи.

Келир чылын Москвага Тываның бот-тывынгыр уран чүүлүнүн улусчу талантылары болгаш артистери концерт көргүзер деп турары дыка өөрүнчүг-дүр. Ол дээрге Тываның уран чүүлүнге, чаа төөгүлүг улуг болуушкун болур. Ынчангаш ол чугула онза болуушкунга амдыгаштан эгелеп белеткенин, улуг чедиишкинниг болурун күзедим. Тываларның уран талантызын москвачыларның көөр үези ырак эвес.

Н. ГАЕВ,
Москвада күүгеннин
Улуг театрының артизи,
балетмейстер.

Республиканың хүреш талазы-биле тулган чемпиону Х. Киров

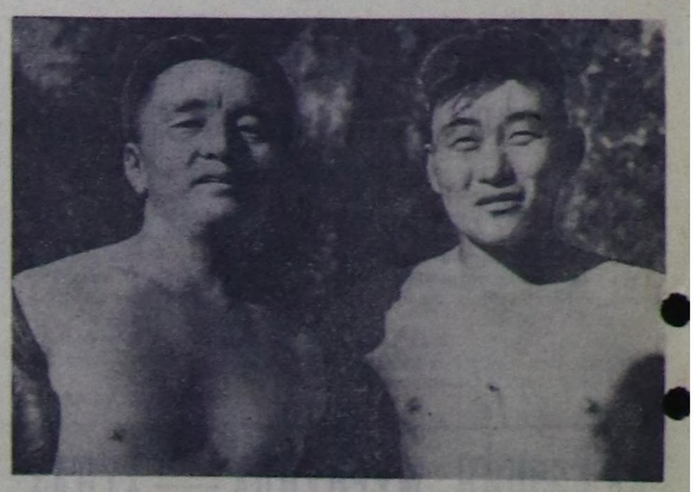

Национал спорттун үшкү республика спартакиадазының ийиги хүнүнде спорттун аңгы-аңгы хевирлери-биле түүнел үнген.

ЧА АДАРЫНГА ДИНАМОЧУЛАР ТИИЛЗЭН

Спартакиаданын сөөлгү хүнүнде ооллардың аразында ча адарының талазы-биле демисел чидигленген. Спартакчы Н. Бушуев баштайгы хүнде 20 метр хемчээлге В. Косаревка («Динамо») 16 санны ажыр аттырган, сөөлүнде 30 метр хемчээлге 154 санны аткаш, ниитизи-биле бирги черни чаалап ап, спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң мактал бижии-биле база өртектиг чүүл-биле шаннаткан.

Хереззеннерден «Динамо» ниитилелиниң төлөзи Н. Чупина тиилээн. Улуг улустардан динамочу В. Косарев эрткен чылдың чемпиону В. Мананниковтан ча адарының үш янзы хемчээлинге 100 санны ажыр аткаш, база өртектиг чүүл-биле шаннаткан.

ТУЛГАН ЧЕМПИОН БОЛГАННАР

Национал тыва хүреш талазы-биле ооллардың эң чиик дензизинге Барыын-Хемчик районнун аныяк мөгези Монгуш Мөнгүн-оол чаңгыс-даа кижиге оттатпайн, бодунун дензизинге шүүлүп үнген. А чиик дензиге Монгуш Ашак-оол (Тес-Хем) база-ла аштырыышкын чок тиилээн. Ортумак болгаш аар дензиге Ооржак Павел (Барыын-Хемчик), Адыя Сандак (Тес-Хем) олар тиилээн.

Улуг мөгелерден эң чиик болгаш чиик дензиде Оюн Болат-оол (Тес-Хем), Ооржак Оолак («Урожай») олар боттарының дензизинге шүүлгеннер. Ортумак дензиге «Динамо» ниитилелиниң хоочун мөгези К. Хомушку 9 мөгениң шуптузун октааш, тиилелгелиг болган. Аар дензиге олла спорт ниитилелиниң төлөзи К. Даржаа шүглүп үнген.

Ооллардың болгаш улуг улустарының аразында тус-тус дензи аайы-биле хүреш доозулган соонда, республиканың тулган чемпионун илередири-биле шүүлген 8 мөгелерни хүрештирген. Аңаа ооллардың талазы-биле Адыя Сандак (Тес-Хем), улуг улустардан Хомушку Киров («Динамо») олар национал спорттун 3-кү республика спартакиадазының тулган чемпионнары болганнар.

Спорттун «Динамо» ниитилелиниң командазы эрткен чылгы чемпионадын база катап ап, шилчип чоруур кубокту ийи чыл улаштыр чаалап алган болгаш спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң тураскаалдыг вымпели-биле база бирги чергениң диплому-биле шаннаткан. Ийиги-үшкү черлерни эөлээн Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарының командаларынга ийиги-үшкү чергениң дипломун болгаш вымпелдер-биле шаннаан.

«Спартак», «Трудовые резервы», Чөөн-Хемчик, «Урожай», Бии-Хем, Өвүр районнарның командалары дараалашкак беш-тос черлерни эөлээннер.

А. КУМАЯК.

ЧУРУКТА: боттарының дензизи-биле бирги черни алган К. Даржаа (оң талазында), ийиги черни алган А. Ажи.

ЯПОНИЯНЫҢ ХООРАЙЛАРЫНДА

Мен чоокта чаа профэвилел делегациязы-биле кады Японияның хөй-хөй эң-не улуг хоорайлары — Токиога, Иокогамага, Хиросимога, Осакага, Киотога, Нагоега, Хакодатэге чораан мен. 37 бүдүрүлгелерге барып, профэвилел удуртукчулары-биле, ажылчыннар-биле, социалистиг болгаш коммунистиг партияларның, хөй санныг хөй-ниитизиниң организацияларының төлөөлекчилери-биле ужурашкан бис.

Ол хүннерде Японияга капитал-га улуг ажылчы чоннарның «аскы шлавр халдаашкыны» чаа-ла доозулган турган. Ажылчыннарның амыдралчурталгазын экижидери дээш, ажыл төлевирин улгаттырары дээш хемчээл талазы-биле улуг бо демисели чылдың-на ол үеде болун турар. Ажыл соксадыышкынына, митингилерге, демонстрацияларга бо чылдың чазынында Японияга 135 профэвилел каттыжыышкыннары, 6 миллион ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар киришкен. Ынчалзажок ажыл соксадыышкыны Японияга бистиң барган үевисте үргулчүлеп турган. Кюсю ортулукка, Минаката үезинге херимнерде кызыл пөстерни эскерип каан бис, ол болза чыл дургузунда стачка демиселин кезеккезек болгаш-да чорудун келген ажылчыннарның ажыл соксадыышкынының дугайы болган.

Такамацунуң хөмүр даштыг районунга ук чернин профэвилел штавынын кырында кызыл тук база киискип турган. Кюсюнун хөмүр даш бүдүрүлгези чидиг хоочураан кризиске таваржып турар. Херектиң ужуру болза, Японияга дайын соонда чылдарда хөмүр дашты нефтиге орнаар дээр чүткүл бар бооп турар. Ынчаарга, Японияда ажыглап турар нефтиниң хөй кезиин америк кампаниялар даштыкыдан эккеп турар. Оон ыңай хөй-хөй япон капиталистер Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарында боттарының заводтарынга хөмүр садып алырын бодап турарлар. Ол-ла бүгүнүн түүнелинде Японияга сөөлгү чылдарда он-он хөмүр даш шахталары «орулга чок» дээш хагдынган. Капитализмниң байдалдарында оттулар энергетика ажыл-агыйын чаартыры дээш ажылчыннар төлөөр дээрзи билдингир-ле болгай. Он-он мун ажылчыннар ажыл чок артканнар. Кюсю ортулукка сөөлгү үш чылда бүгү шахталарның үштүн бири хагдынган, а ажылчыннар саны чартыындан хөй кызырылган болгаш ам олар 80 муң кижи бооп турар. Чурттун бо кол хөмүр-даштыг районунда шахтөрларның ажыл соксадыышкынының соксавайн турар ужуру ол.

Оппозициялыг ийи политиктиг партияларның база профэвилелдериниң бир аай хөделиишкининиң ачызында, Такамацунуң шахталарынга ажылдан үндүрер чорукту соксадырын ажылчыннар чедип алган деп, хөмүрдашчылар профэвилелиниң федерациязының төлөөлекчизи медеглээн.

Ортулуктун соңгу талазынче чорувушаан, бис Японияның металлургия бүдүрүлгезиниң эң чугула районнарының бирээзинге барган бис. Явата деп сураглыг концерниң эң улуг металлургия заводтары мында туруп турар. Боралдыр ыштық булуттары хөй корпустарның кырында астына берген турган. Ынчалза-даа мында, бүдүрүлгениң өске-даа адырларында ышкаш, ниити, ам дээрезинде таарымчалыг экономиктиг байдал бар болзажок, кудулаашкын көстүп турар. Ол болза эңдере бүдүрүшкүнден, садыглаашкын рыногунуң чогундан болгаш эөлээн хемчээлдиинде япон экономиканың америк рынокка баглаттына бергениннен болган. Бүдүрүлгелериниң 30 хуузу ажылдавайн турар болгаш 30.000 ажылчын ажыл төлевириннен качыгдаан деп биске чугаалаан.

Хонсю ортулуктун мурнуу ужунга, Симоносэки хоорайның вокзалынга демир-орук доктаар черни хенертенне бажын ак пөс-биле шарып алган японнар дола берген: ол болза барыкла үш ай ажыг үеде ажыл соксадып турар. хоорай транспортунуң ажылчыннарының профэвилел делегациязы совет аалчыларны уткуп алыр дээш келгени ол-дур. Ол дугайын иероглиф бижиктиг профэвилелиниң адын бижээн пөстери херечилеп турар. Шак ындыг шарыышкыннарлыг он-он мун японнары ооң соонда Киото, Нагое, Токио болгаш өске-даа хоорайларга көрген бис. Нагоеге кежээ келген бис, ынчан кудумчуларга демонстрантыларның колоннары чоруп турган, а өске хүнде бистиң чорупканывыстың соонда, машина транспортунуң ажылчыннарының бүгү-ниити ажыл соксадыышкыны болган.

Ажылчын шимчээшкининиң калбак херлиишкининден корткан Японияның албанның эрге-чагыргалары ол шимчээшкининиң организакчыларын болгаш киржикчилерин кезедир арганы боттарынга берип турар каргыс шагдаа хоойлуну хүлээп алырын, профэвилелдеринге болгаш өске-даа демократтыг организацияларга хамаарыштыр шаажылалдарны ажыглаарын оралдажып турарлар.

Японияда эң-не шыңгыы айтырыг — чуртталга айтырыы болур. «Ортиентэл экономист» деп буржуаз журналдың айтып турары-биле алырга, «чуртталга айтырыының байдалы ыгланчыг болуп артпышаан». Чуртта үш миллион хире чуртталга бажыңы чедишпес. «Чуртталга бажыңын хереглеп турарлар дээрге ортумак болгаш куду шалыңныгларның 90 хуузу-дур» — деп, журнал айтып турар. Черге хуу өнчү болгаш чернин аар өртээ — Японияда чуртталга шөлүнүн чедишпезиниң база чуртталга бажыңының кончуг улуг хөлезининиң эң-не кол чылдагааннары ол. Бажың хөлезини ажылчынның шалыныныың 20 хуузундан ажып турар. Нагое хоорайга бис депутат-социалистиг Гото Харуонун бажыңынга кирген бис. Харуо улуг эвес, япон хевирнин ыяш бажыңында чурттап орар. Оон бажыңын туткан ыя азарганчыг чер дээш ук бажыңны тутканындан ийи катап хөйнү төлеп турар мен деп, ол биске чугаалаан.

Японияга аян-чорук кылбышаан, ажылчыннарның ортузунга Коммунистиг партиянын кайы хире салдар хамаарылгалыын база катап бүзүрээн бис. Оон тодаргай көргүзүү болза бот эрге-чагырганың чер-чер органнарынга апрельде болган соңгулда болур, ооң түүнелинде коммунистер социалистер-биле кады эөлээн чедиишкиннерни чедип алган. Ол болза либерал-демократтыг болгаш өске-даа буржуаз партияларга удур туржур төлөөде, компартия социалистиг партия-биле бодунун кандидаттарын эөлээн каш хоорайларның губернаторларынга болгаш мэрлеринге депшидер дугайында арганы бергениниң түүнели болур. Кандидаттары соңгулда дүрүмүн хажыдып турган чагырыкчы партияның күштүг удур хөделиишкини турзажок, коммунистер, социалистер, профэвилелдерниң болгаш өске-даа демократтыг организацияларның деткимчези-биле улуг хоорайлар Фукуока, Иватэ, Осака, Иокагама база өскелернин-даа префектуразынга болгаш даргазынга чаңгыс аай блоктун кандидаттарынга социалистерни соңгуурун чедип алганнар.

Компартия ол соңгулдаларга, мурнунда болган 1959 чылдың муниципалдыг соңгулдазынга бодааргa, ооң ийи катап хөй бадылаашкынны (848 муң ажыг) чыып алган. Улуг хоорайлар Осаконун, Киотонун, Нагоенин, Иокогаманың болгаш Кобэниң муниципалдыг хураддарынга Коммунистиг партиядан 14 кандидаттар кирген. Муниципалитеттерде депутат-коммунистерниң саны 208 турганындан 356 четкен. Ам катап соңгуттурган депутаттар-биле кады ЯКП-ниң чер-чернин бот эрге-чагырга органнарында 1140 депутаттары бар.

Апрель соңгулдаларынга компартияның кол негелделери болза, «япон-мурнуу-көрей чугаалажыышкыннарны үзери, япон порттарга суг адаа-биле чоруур америк хемелерниң кээринге удур, АКШ-тың шериг баазаларын узуткаар дээш демисежири» болган деп, ЯКП-ниң ТК-ның даргазы Сандэо Носака чугаалаан.

АКШ-тың шериг баазаларының Японияда туруп турарының дугайында айтырыг чоннуң калбак кезектерин хөлзедип турар. АКШ Японияны ядролуг чепсекче хаара тударын, ону Ыраккы Чөөн Чүкке дайынзырак атомнуг стратегияның плацдармы кылдыр хуулдурарын оралдажып турар.

«Ф-105» деп водородтуг бомбаларны ап чоруур америк самолёттар АКШ-тың Итадзуке болгаш Мисавада шериг-агаар баазаларында чедиртиннен болгаш япон порттарга суг адаабиле чоруур атомнуг хемелерни турузар дугайында чугаалажыышкыны идепкейлии-биле чорудуп турар. Ол чоннун киленнээшкинин болдурган, бүгү чуртка удурланыышкын кампаниязының күчүлүг калбарыышкынын өскүткен. Социалистиг болгаш коммунистиг партиялар, Японияның профэвилелдериниң Чиңгине соведи, бүгү депшилгелиг хөрээженнер, аныяктар организациялары, хөй-хөй сураглыг эртемденнер, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, эөлээн каш префектурларның болгаш хоорайларның шажын организациялары болгаш муниципальдыг хураллары удурланганнар.

Июнь 23 болгаш 25-те АКШ-тың шериг баазаларга турар районнарга удурланыышкынның чаңгыс аай хөделиишкининиң хүннери болуп эрткен.

Губернатор-социалист Таити Удзакиге баштаткан Фукуоканың префектуралдыг хуралы база ол ышкаш мэр-либерал Абэге баштаткан хоорай хуралы АКШ-тың болгаш Японияның чазактарынга, америк командылага болгаш АКШ-тың Японияда элчини Рейшауэрге удурланыышкынны чорутканнар. Америк империализмге удур чоннуң килен-кылыы хайыгып-ла турар.

Иокогама хоорайга совет делегацияга алдар болдурган байырлыг хүлээп алыышкынга мэр-социалист Асуката, парламент депутады Сигзаки болгаш өскелер-даа тайбың дээш, америк шериг баазаларынга удур, Совет Эвилели-биле найыралдыг харылзаа дээш идепкейлиг демисежирин медеглээннер. Ол медеглелдер болза амгы Японияның депшилгелиг хөй-ниитизинге онзагай чүүл болур. Кая-даа совет делегацияны «Интернационалды», сураглыг совет болгаш япон ырларны ырлааны-биле уткуп алган. Байырлалдыг плакаттарында болгаш транспорантыларында орус болгаш япон дылдарга «Япония биле ССРЭ-ниң аразында найырал делгерезин!», «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар», «ССРЭ-ниң делегациязы, моорлап кириңер»,! «Япония биле ССРЭ-ниң ажылчыннарының аразында найырал делгерезин!» деп сөстерни бижип каан турган.

И. ХРАМОВ,
(СЭТА).

ӨЛҮРҮКЧҮЛЕР ШИИТТИРГЕН

СУД ЗАЛЫНДАН

Таңды районнун Элегес суурунга болган Тыва АССР-ниң Дээди судунун үүгүшкүннүг судунга Валерий Тыртыкөкович Оюн, Достай Седенович Оюн баштаан өлүрүкчү бөлүктүн хөрээн көргеш.

Суд чорудулгазындан илерээни болза, 1962 чылдың июнь 23-те Валерий Оюн, Достай Оюн, Эренес Оюн, Сат Черлик-оол суглар дээш өскелер-даа Таңды районнун—Элегес суурунга бөлүглежип арагалааш, хулиганзыг байдал-биле улуг шош-содааны үндүргеннер, аңаа Валерий Оюн, Эренес Оюн, Сат Черлик-оол олар чиик балыгланыышкынга таварышкылаан.

Ол шош-содаанын түүнелинде, Валерий Оюн дээрэл өш-өжээн негеп, Достай Оюн-биле ийилээ Оюн Конзан-ооду өлүрери-биле оон амытынынга кыжаны бергеннер. Боттарының кем-буруулуг хөрээнге Сат Черлик-оол, Эренес Оюн, Оюн Кызыл-оол сугларны олар база киириштирип алган.

Валерий Оюн, Достай Оюн баштаан бөлүк кижилер хамааты Оюн Конзан-ооду өлүрери-биле оон бажыңынче шуужуп кире берген. Олар эзирик удуп чыткан Конзан-ооду чиңге хендир-биле бооп өлүргеш, ону сугже киир октапканнар. Бодунун бажыңына дыштанып чыткан кижинин амы-тынынга өлүрүкчүлер ынчаар четкеннер.

Бо бужар-бай херекти үүлгедирин организастаан Валерий Оюн дээрэ мооң мурнунда оор херектер ужун үш удаа шиитгирген кижи болганын суд демделээн. Ол ышкаш, Достай Оюн дээрэ бо херекти үүлгедиринте база-ла кол организакчы болган.

Ынчангаш бо кижилерниң болгаш оларның өлүрүкчү бөлүүнүн үүлгеткен кемниг хөрээн совет ниитилелге удур онза айыылдыг болгаш аар кем-херек деп көргеш, суд болза, РСФСР-ниң кеземче хоойлузунун 102 үүлүнүн «б», «г», «л» аңгыларыбиле Валерий Тыртыкөкович Оюнну болгаш Достай Седенович Оюнну кеземченин дээди хемчээ-биле боолап өлүрер деп шииткен, а Оюн Кызыл-оол, Сат Черлик-оол оларны кайызын-даа 15 чылда, Эренес Оюнну 8 чылда эдип чаазаар күш-ажыл колониязынга хосталгазын казып шиитkилээн.

РСФСР-ниң Дээди суду бо херекти хынап көргеш, ук шиитkелди шын деп саналаан. Ындыг болза-даа Достай Оюнуң буруузуи ак-сеткили-биле миннин турарын өөренип көргеш, ону дээди хемчет-биле боолаар деп шиитkенин чиигеткеш, 15 чылда эдип чаазаар күш-ажыл колониязынга хосталгазын казыыр кылдыр солаан. А Валерий Оюн болза кемниг херекти каш катап үүлгедип чораан онза айыылдыг өжээн негекчизи болурун көргеш, ону дээди хемчет-биле боолап өлүрер дээн шиитkелди бадылаан. Амы-тынын арттырар дугайында оон дилээн хандырбаан, ынчангаш шиитkел күүсеттинген.

С. ШАЛЧЫМА,
Тыва АССР-ниң Дээди судунун кежигүнү.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат өй-тавында, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температураза: республикага — 23 — 28, а Кызылга — 26 — 28 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Аңаа дайынчы Александр Матросов»** 10, 12, 2, **«Ол шажын хүнүнүң бүдүүзүнде болган»** 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Уругларга программалар** 10, **«Синдабадтың чедиги аянчоруу»** 11.15, 1.15, 3.15, **«Шиитkенчи»** 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Ханның «хайырлалы»** 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Боду барып алыр чагаа»** 1.15, 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Даарта келиңер»** 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажын № 3. телефоннары: Редакторнун 24 — 63, редакторнун оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизинин 37 — 13, харыысалгалыг секретарынын 23 — 35, өдөө ажыл-агый бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал килдизинин 25 — 38, 23 — 54, улетпүр бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал килдизинин 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдөө корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистерининг 21 — 27. Информация килдизинин 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларнын 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01283. Чагыг № 122. Культура министерствозунун типографиязы